

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КАСЬКОВА ІРИНА ГЕННАДІЇВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри фінансів і
банківської справи,
канд. екон. наук, доцент
_____ Л. В. Юрчишена
« ____ » _____ 2024 р.

**УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
ОП «Цифрові фінанси»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Наталія ПОЛІЩУК,
професор кафедри фінансів і
банківської справи,
д-р екон. наук, професор

(підпис)

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Каськова Ірина Геннадіївна. Управління розвитком кредитування аграрних підприємств. Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Освітня програма «Цифрові фінанси». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджено економічний зміст та теоретичні основи розвитку кредитування аграрних підприємств. Проаналізовано тенденції розвитку сучасного стану аграрного сектору економіки України та проведено аналіз кредитування аграрних підприємств. Обґрунтовано тенденції розвитку кредитування аграрних підприємств. Запропоновано напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств в умовах нестійкого економічного середовища.

Основним науковим результатом дослідження є розроблена концепція удосконалення управління кредитною діяльністю аграрних підприємств, метою якої є підвищення доступності кредитних ресурсів для аграрних підприємств.

Ключові слова: кредит, кредитування, розвиток, аграрні підприємства.

78 с., 11 табл., 21 рис., 53 джерела.

Kaskova Iryna Gennadiivna. Management of crediting development of agricultural enterprises. Specialty 072 «Finance, Banking, Insurance and Stock Exchange». Educational program "Digital finance". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The qualification work investigated the economic content and theoretical foundations of the development of lending to agricultural enterprises. The trends in the development of the current state of the agricultural sector of the economy of Ukraine were analyzed and an analysis of lending to agricultural enterprises was conducted. The trends in the development of lending to agricultural enterprises were substantiated. Directions for improving the system of lending to agricultural enterprises in an unstable economic environment are proposed.

The main scientific result of the study is the developed concept of improving the management of credit activities of agricultural enterprises, the purpose of which is to increase the availability of credit resources for agricultural enterprises.

Keywords: credit, lending, development, agricultural enterprises.

78 p., 11 tables, 21 figures, 53 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	7
1.1. Сутність та особливості процесу кредитування аграрних підприємств...	7
1.2. Чинники впливу економічного середовища на кредитування аграрних підприємств.....	13
1.3. Методологічні підходи в оцінюванні кредитоспроможності аграрних підприємств.....	18
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	25
2.1. Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України.....	25
2.2. Аналіз кредитування аграрних підприємств.....	33
2.3. Оцінка ефективності кредитування аграрних підприємств.....	40
РОЗДІЛ 3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	48
3.1. Концепція управління розвитком кредитування аграрних підприємств.....	48
3.2. Тенденції розвитку кредитування аграрних підприємств.....	55
3.3. Напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств в умовах нестійкого економічного середовища.....	62
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Український аграрний сектор займає важливе місце в економіці країни. Розвиток цього сектора є ключовим для ефективного функціонування національної економіки в цілому. Однак, специфічні ризики, які притаманні сільському господарству негативно впливають на розвиток кредитних відносин підприємств аграрного сектору. Значна частина аграрних підприємств вичерпала можливості самофінансування і функціонує в умовах постійного дефіциту фінансових ресурсів. З урахуванням цього, в Україні необхідно переглянути напрями розвитку кредитування аграрних підприємств і здійснити заходи для його поліпшення.

Вивченням питань кредитного забезпечення розвитку аграрних підприємств приділялась увага у наукових роботах таких вітчизняних та зарубіжних вчених: Дорогань-Писаренко Л. О., Колотуха С. М., Кучер А.В., Непочатенко О. О., Поліщук Н. В., Скрипник С. В., Танклевська Н. С., Тютюнник Ю. М., Химич І. Г. та інші.

Проте багато проблемних аспектів у цій сфері залишаються не вирішеними, що вимагає проведення додаткових наукових досліджень для вдосконалення напрямів розвитку кредитування аграрних підприємств.

Метою наукової роботи є узагальнення теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення управління розвитком кредитування аграрних підприємств в Україні.

Відповідно, для досягнення поставленої мети в роботі було поставлено такі **завдання:**

- дослідити сутність та особливості процесу кредитування аграрних підприємств;
- визначити чинники впливу економічного середовища на кредитування аграрних підприємств;
- обґрунтувати методологічні підходи в оцінюванні кредитоспроможності аграрних підприємств;
- проаналізувати сучасний стан аграрного сектору економіки України;

- здійснити аналіз кредитування аграрних підприємств;
- оцінити ефективність кредитування аграрних підприємств;
- розробити концепцію управління розвитком кредитування аграрних підприємств;
- обґрунтувати тенденції розвитку кредитування аграрних підприємств;
- запропонувати напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств в умовах нестійкого економічного середовища.

Об’єктом дослідження є процес кредитування аграрних підприємств та перспективи його розвитку в Україні.

Предметом дослідження є фінансові відносини, що виникають у процесі управління розвитком кредитування аграрних підприємств в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження були застосовані різноманітні загальнонаукові та спеціалізовані методи, що забезпечили концептуальну цілісність і обґрунтованість отриманих результатів. Для аналізу сучасних економічних теорій використовувалися методи структурно-логічного та системного аналізу, а також статистичні та фінансові методи при оцінці кредитування аграрних підприємств. Окрім того, для оцінки ефективності кредитування аграріїв застосовувалися економіко-математичні методи.

Інформаційна база. Під час написання кваліфікаційної роботи були використані наукові матеріали з питань кредитування аграрних підприємств, фінансова та статистична звітність, інтернет ресурси.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені пропозиції щодо удосконалення напрямів розвитку кредитування аграрних підприємств, які базуються на запропонованій концепції управління розвитком кредитування аграрних підприємств.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці концепції управління розвитком кредитування аграрних підприємств, метою якої є підвищення доступності кредитних ресурсів для аграрних підприємств.

Апробація результатів дослідження. За результатами дослідження опубліковано:

фахова стаття на тему: «Кредитування як важливе джерело розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств» в науковому журналі «Бізнес інформ». 2024. № 11;

тези на тему: «Кредитування аграрних підприємств»: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України» (м. Вінниця, 25 квітня 2024 р.). ДонНУ імені Василя Стуса. 2024. С. 23 – 25.

тези на тему: «Інноваційні послуги у сфері кредитування»: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 7 грудня 2023 р.) Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2023. С. 174-177.

Основні положення, що виносяться на захист: узагальнено особливості процесу кредитування аграрних підприємств; розроблено концепцію управління розвитком кредитування аграрних підприємств, яка дасть можливість залучати додаткові кошти в довгостроковому періоді; запропоновано основні напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств, які включають комплекс заходів, спрямованих на підвищення доступності фінансових ресурсів та адаптацію умов кредитування до специфіки аграрного бізнесу.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 78 сторінок. Основний зміст кваліфікаційної (магістерської) роботи викладено на 72 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність та особливості процесу кредитування аграрних підприємств

Аграрно-промисловий комплекс України, центральним елементом якого є сільське господарство, відіграє ключову роль у структурі національної економіки. Він забезпечує виробництво продовольства, сприяє економічній, екологічній та енергетичній безпеці країни, стимулює розвиток технологічно пов'язаних галузей економіки та створює соціально-економічні передумови для розвитку сільських територій. Проте особливості сільського господарства полягають в тому, що навесні аграрні підприємства потребують додаткових фінансових ресурсів, адже власних джерел для фінансування господарської діяльності недостатньо, що зумовлює використання альтернативних джерел, зокрема кредитування.

Сутність кредитування досліджують впродовж століть як вітчизняні, так і зарубіжні економісти, які дискутують щодо сутності та значення кредиту. Кредит належить до найбільш складних економічних категорій, тому для формування сучасного теоретичного базису кредитного забезпечення ведуться активні наукові дослідження [1, 4, 5, 7, 14, 15, 17, 24, 25, 41, 42, 43, 44, 47, 50, 51]. Кредит – це економічні відносини між позичальником і кредитором з метою отримання у тимчасове користування капіталу позичкового в грошовій чи товарній формі на умовах платності, строковості повернення та цільового використання [21].

Кредитування є одним із основних механізмів функціонування фінансового ринку, що забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів між різними економічними суб'єктами. Його сутність полягає в наданні кредитором позичальнику грошових коштів або інших ресурсів (матеріальних чи

нематеріальних) на визначений строк із зобов'язанням повернення та оплатою встановленої вартості за користування [1, 7, 8, 21, 50].

Важливо розуміти, що кредитування аграрних підприємств ґрунтується на важливих принципах (платність, строковість, цільове призначення, забезпеченість і обов'язкове повернення), які роблять його безпечним та ефективним як для банків, так і для позичальників (аграрних підприємств).

Кредитування аграрних підприємств слід розпочати з аналізу процесу банківського кредитування, який, на нашу думку, можна поділити на такі основні етапи (рис. 1.1).

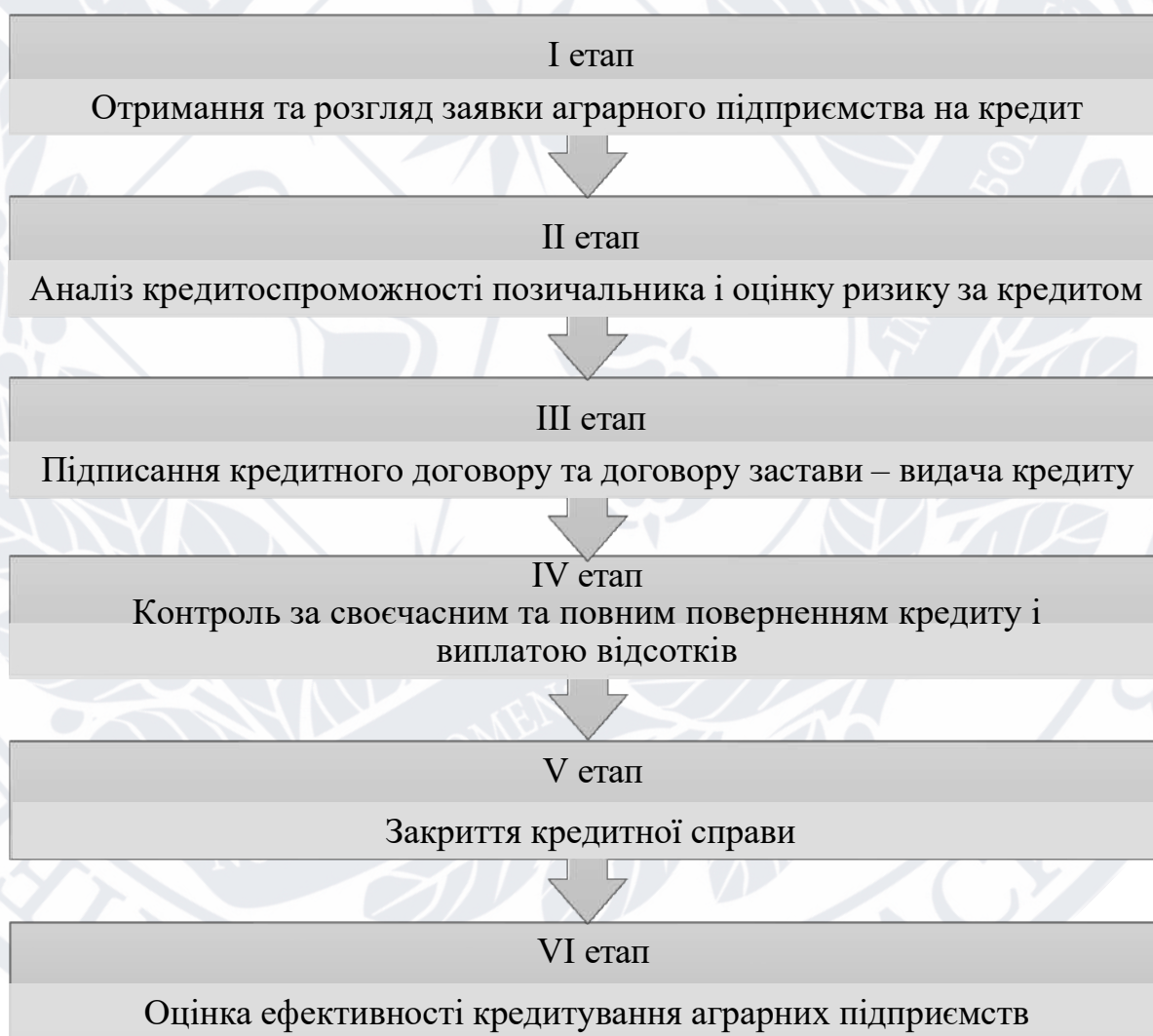

Рисунок 1.1 – Етапи кредитування аграрних підприємств

Джерело: удосконалено автором на основі [21].

На першому етапі аграрні підприємства звертаються до банківської установи із заявою про отримання кредиту у відповідно встановленій формі, яка визначена банком. На цьому етапі також важливо врахувати кілька ключових аспектів, зокрема оцінити сильні та слабкі сторони аграрних підприємств. До сильних сторін аграрних підприємств слід віднести такі критерії оцінки як стабільний дохід, позитивна кредитна історія та наявність застави, що дадуть можливість отримати банківський кредит. До слабких сторін слід віднести такі особливості, як висока заборгованість, нестабільний фінансовий стан або відсутність активів, що свідчать про високі ризики для кредиторів. Працівник банку, що здійснює оцінку аграрного підприємства може скористатися технологіями для швидкої оцінки фінансових даних позичальника та оптимізації процесу прийняття рішень, що значно зекономить час і забезпечить більш об'єктивний аналіз даних.

Також на першому етапі банківська установа проводить всебічну перевірку поданих документів і даних. Для банку цей процес є критично важливим, оскільки він допомагає визначити фінансову надійність позичальника та умови, на яких йому може бути надано кредит.

Перш ніж прийняти рішення про надання кредиту, банківський працівник аналізує:

1. Фінансову звітність аграрного підприємства, що охоплює бухгалтерський баланс та фінансові звіти, які демонструють ліквідність та прибутковість підприємства.
2. Засновницькі документи, що підтверджують правовий статус аграрного підприємства та його структуру.
3. Бізнес-план і техніко-економічне обґрунтування, що дасть змогу зрозуміти, як позичальник планує використовувати кредит і як він планує його погашати.
4. Достовірність інформації, що необхідно ретельно перевірити, оскільки чи є зазначені дані в документах правильними і актуальними.

Після аналізу аспектів кредитний працівник проводить бесіду з

позичальником, щоб детально з'ясувати його потреби й наміри, обговорити умови кредитування та основні питання щодо погашення кредиту і відсотків.

Це дозволяє створити більш повне уявлення про позичальника та його проєкти, на які необхідно взяти кредит.

На другому етапі кредитування позичальника важливо провести всебічний аналіз, щоб зменшити потенційні ризики. Використання різних джерел інформації дозволяє отримати повну картину про фінансовий стан позичальника. Зазвичай на другому етапі працівник банку збирає дані з різних джерел, зокрема:

- документи, подані позичальником, такі як фінансові звіти та бізнес-план; відомості з внутрішніх архівів банку, включаючи попередні кредитні історії позичальника;

- зовнішні дані від кредиторів, позичальників та інших контрагентів, які співпрацювали з позичальником.

На основі зазначених даних кредитний підрозділ банківської установи може глибше проаналізувати витрати, доходи та загальний фінансовий стан аграрного підприємства, що допоможе ухвалити обґрунтоване управлінське рішення про доцільність подальшої роботи з позичальником.

На завершальному етапі у видачі кредиту аграрним підприємствам відбувається структурування кредиту, де зазначаються усі необхідні умови кредитної угоди. На цьому етапі підписується кредитний договір та договір застави (гарантії, поруки) і здійснюється процедура видачі самого кредиту. В кредитну справу формуються усі документи щодо видачі кредиту і його забезпечення.

Кредитна справа позичальника дійсно є ключовим елементом у процесі оцінки кредитоспроможності. Вона містить усю необхідну інформацію, що дозволяє кредитному працівнику ухвалювати зважене рішення. Збір та збереження цієї документації має стратегічне значення для управління ризиками та забезпечення прозорості кредитного процесу.

До основних компонентів кредитної справи можна віднести:

- бухгалтерська і фінансова звітність, що демонструє фінансовий стан позичальника;
- листування між банком і позичальником, яке може включати уточнення умов кредиту або додаткові запити;
- аналітичні огляди, що допомагають оцінити ринкові умови і позицію позичальника;
- документи на заставлене майно, які підтверджують цінність активів у разі потреби в погашенні кредиту.

Оформлення бухгалтерських документів – це важливий етап у наданні кредиту. Працівник кредитного відділу банківської установи відповідає за ретельну підготовку та документування усіх умов, що пов'язані з відкриттям позичкового рахунку та видачею кредиту.

В процесі оформлення можуть бути включені такі документи:

- кредитна угода, що описує умови, за якими відбуватиметься кредитування, що включає суму кредиту, відсотки, термін погашення кредиту та інші важливі деталі кредиту;
- покрокові інструкції щодо відкриття позичкового рахунку, які включають інформацію про необхідні поступові елементи та документи для активізації рахунку;
- акти приймання-передачі, що підтверджують фактичну видачу кредиту або активів, що забезпечують кредит;
- бухгалтерські записи, які відображають всі фінансові транзакції, пов'язані з кредитом для забезпечення правильної облікової політики.

Зазначені документи забезпечують юридичну та фінансову обґрунтованість процесу кредитування. Автоматизація документації за допомогою сучасних систем допомагає значно пришвидшити процес кредитування і зменшує ризики помилок.

Сукупність специфічних особливостей, котрі притаманні аграрним підприємствам представлені на рис. 1.2. На нашу думку, слід виділити такі особливості:

Рисунок 1.2 – Специфічні особливості, які притаманні аграрним підприємствам.

Джерело: побудовано автором на основі [22].

1. Обмежена мобільність ресурсів, що проявляється у недостатній участі аграрної галузі у формуванні середньої норми прибутку між різними секторами економіки.

2. Високий рівень ризику пов'язаний із тим, що у сільському господарстві процеси відтворення економіки тісно інтегровані з природними факторами.

3. Значна залежність від ґрунтово-кліматичних умов безпосередньо впливає на результати господарської діяльності підприємств, спричиняючи суттєву різницю в рівнях їх економічного розвитку. Процес аграрного виробництва тісно пов'язаний із впливом природних чинників, оскільки

розвиток живих організмів, з якими працюють аграрії, підкоряється виключно біологічним законам. Для аграрного виробництва характерні періоди, коли виробничий процес повністю або частково зупиняється. У сільському господарстві в певний час предмети праці зазнають більш чи менш тривалого впливу природних умов [7].

4. У сільському господарстві, на відміну від промисловості, задіяні чотири ключові ресурси: основний та оборотний капітали, робоча сила і земля. Причому земля є основним засобом виробництва в аграрному секторі, тоді як в інших галузях вона слугує лише просторовою основою.

5. Невідповідність між періодом виконання робіт і періодом виробництва (від початку процесу до отримання готової продукції) обумовлює сезонність виробництва. Це призводить до нерівномірного та переривчастого використання робочої сили і виробничих ресурсів, а також до нестабільного надходження продукції та доходів протягом року.

Отже, слід підкреслити, що в сучасних умовах аграрний сектор є стратегічно важливою галуззю для України, яка забезпечує продовольчу безпеку країни. Рівень розвитку цієї галузі безпосередньо залежить від обсягу інвестицій, спрямованих на її підтримку. Наразі банківські кредити залишаються основним джерелом фінансування для сільськогосподарських виробників, дозволяючи компенсувати нестачу власного капіталу для задоволення їхніх фінансових потреб.

1.2. Чинники впливу економічного середовища на кредитування аграрних підприємств

Узагальнивши специфічні особливості, що притаманні аграрним підприємствам можна виділити основні чинники, які впливають на кредитування аграрних підприємств: галузеві та внутрішньогалузеві (рис. 1.3).

Основними чинниками, які обмежують використання кредитних ресурсів для забезпечення безперервності виробництва в аграрному секторі, є низька рентабельність підприємств, яка в окремі роки значно нижча за облікову ставку

Національного банку України.

Рисунок 1.3 – Чинники, що визначають організацію кредитування аграрних підприємств

Джерело: удосконалено автором на основі [1, 7, 14].

Крім того, високі ризики, пов'язані з аграрним виробництвом (такі як ризики землеробства, епідемії в тваринництві, стихійні лиха), також негативно впливають на відносини між банками та аграріями. В таких умовах аграрні підприємства стають менш привабливими для комерційних банків [17].

На стан банківського кредитування негативно впливає також диспаритет між цінами на продукцію, яку виробляють аграрні підприємства, та цінами на промислові товари, які вони споживають, зокрема сировину, матеріали, сільськогосподарську техніку, паливо, мастильні матеріали, мінеральні добрива та отрутохімікати [7].

На основі аналізу факторів, що визначають організацію кредитування сільського господарства, можна дійти висновку, що суб'єкти господарювання аграрної галузі, враховуючи специфіку їх виробничих процесів, є потенційними споживачами банківських кредитів. Водночас, умови діяльності цих підприємств, а також унікальність майна, яке може використовуватися як забезпечення за кредитами, не завжди сприяють їхньому повноцінному доступу до банківських фінансових ресурсів. Ефективність кредитування аграрного сектору значною мірою залежить від впровадження інноваційних технологій, які можуть зменшити вплив сезонності та оптимізувати загальний виробничий процес.

Кредитування є важливим інструментом для стабілізації економіки країни та одним із основних джерел забезпечення стабільного функціонування аграрного бізнесу. Ефективність цього процесу залежить від рівня наукової обґрунтованості принципів, на яких будуються економічні взаємовідносини між кредиторами та позичальниками.

Агропромисловий комплекс є ключовим сектором економіки України, і для його ефективного функціонування потрібні значні інвестиційні ресурси та належне кредитування. Однак у сучасних умовах кредитування аграрних підприємств комерційними банками ускладнилося через низьку рентабельність, недостатню віддачу на вкладений капітал та низьку ліквідність активів.

Питання забезпечення кредитування АПК є однією з найбільш актуальних проблем на сучасному етапі економічного розвитку країни.

Збільшення обсягів кредитування може мати як позитивний, так і негативний вплив на результативність діяльності аграрного підприємства (рис. 1.4). Детально розгляньмо основні аспекти цього впливу.

Рисунок 1.4 – Вплив збільшення обсягів кредитування на результативність діяльності аграрних підприємств.

Джерело: побудовано автором.

Позитивний вплив обумовлений такими аспектами:

1. Зростання інвестиційної спроможності: залучення кредитних ресурсів дозволяє аграрному підприємству фінансувати капітальні інвестиції, такі як придбання сучасної техніки, будівництво складів, модернізація обладнання. Це може значно підвищити продуктивність праці, зменшити витрати та поліпшити якість продукції.
2. Покращення оборотного капіталу: кредити можуть забезпечити достатній обсяг оборотних коштів, необхідних для закупівлі насіння, добрив, палива та інших ресурсів. Це дозволяє уникнути перерв у виробничому процесі, що сприяє своєчасному проведенню сільськогосподарських робіт.
3. Збільшення обсягу виробництва: завдяки кредитам аграрне підприємство може обробляти більшу площу землі, збільшувати обсяги виробництва, що потенційно підвищує дохід та прибуток підприємства.
4. Покращення фінансових показників: збільшення обсягів продукції при стабільному попиті та ціні може призвести до підвищення рентабельності та інших фінансових показників.

Що стосується негативного впливу на результативність діяльності аграрного підприємства у разі збільшення обсягів кредитування, то слід виділити такі:

1. Ризик залежності від боргового капіталу: надмірне використання кредитів може призвести до залежності від боргового фінансування, що у випадку несприятливих погодних умов чи падіння ринкових цін на продукцію створює ризик втрати ліквідності.
2. Збільшення фінансових витрат: кредитні зобов'язання пов'язані з відсотковими витратами, які можуть значно збільшити загальні витрати підприємства, особливо в умовах зростання відсоткових ставок.
3. Фінансові ризики: якщо підприємство не може своєчасно обслуговувати борг (наприклад, через несприятливі погодні умови або низький врожай), це може призвести до проблем із ліквідністю, штрафних санкцій та навіть до банкрутства.

4. Зниження фінансової стабільності: високий рівень кредитного навантаження може впливати на фінансову стійкість підприємства, обмежуючи його можливості щодо залучення додаткового фінансування в майбутньому.

Таким чином, оптимальне використання кредитних ресурсів може значно підвищити ефективність аграрного підприємства, але важливо зберігати баланс і ретельно планувати фінансові потоки. Ефективна стратегія кредитування повинна враховувати специфіку аграрного бізнесу, сезонні ризики, ринкові умови та здатність підприємства своєчасно виконувати кредитні зобов'язання.

1.3. Методологічні підходи в оцінюванні кредитоспроможності аграрних підприємств

Кредитоспроможність визначається як здатність підприємства виконувати свої боргові зобов'язання в повному обсязі та в установлені строки. Вона є важливим критерієм у фінансовому аналізі, оскільки відображає стабільність бізнесу та його здатність генерувати грошові потоки. Крім того, є основою для ухвалення рішень банками, інвесторами та контрагентами щодо співпраці з підприємством, знижує ризик фінансових втрат для кредитора.

Банк визначає клас боржника на підставі оцінки його фінансового стану.

Для оцінки фінансового стану боржника (аграрного підприємства) банківська установа здійснює розрахунок інтегрального показника фінансового стану (Z) із застосуванням логістичної моделі за формулою (1.1):

$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i * x_i \quad (1.1)$$

де Z - інтегральний показник;

x_i або K_i - показники, що обчислюються на основі фінансових коефіцієнтів, визначених за даними фінансової звітності боржника — юридичної особи, із

врахуванням встановлених Національним банком меж для кожного фінансового показника [35].

Для малого підприємства замість зазначених коефіцієнтів застосовуються коефіцієнти $MK_1, MK_2, \dots, MK_n$;

β_i - коефіцієнти логістичної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості показників;

β_0 - вільний член логістичної моделі, значення якого актуалізується Національним банком [35, 43, 44].

Розрахунок інтегрального показника є важливим етапом у процесі оцінки кредитоспроможності підприємства. В Україні підприємства класифікуються відповідно до їхнього розміру (велике, середнє, мале) та виду економічної діяльності, що впливає на ризики, пов'язані з кредитуванням (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Моделі розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи

Групи видів економічної діяльності	Для великого або середнього підприємства	Для малого підприємства
1	2	3
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А	$Z = 2,599 + 0,451 \cdot X_2 + 0,637 \cdot X_5 + 0,529 \cdot X_8 + 0,362 \cdot X_9 + 0,756 \cdot X_{11}$	$Z = 2,866 + 0,551 \cdot X_1 + 0,461 \cdot X_3 + 0,364 \cdot X_7 + 0,706 \cdot X_{13}$
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції В, С, F	$Z = 1,815 + 0,237 \cdot X_1 + 0,408 \cdot X_{10} + 0,301 \cdot X_{11} + 0,405 \cdot X_{13} + 0,494 \cdot X_{14} + 0,303 \cdot X_{15} + 0,234 \cdot X_{17}$	$Z = 1,775 + 0,472 \cdot X_2 + 0,408 \cdot X_{11} + 0,392 \cdot X_{12} + 0,357 \cdot X_{13} + 0,347 \cdot X_{14}$
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів: секція G	$Z = 2,094 + 0,389 \cdot X_2 + 0,466 \cdot X_5 + 0,523 \cdot X_6 + 0,265 \cdot X_7 + 0,576 \cdot X_8 + 0,279 \cdot X_{13} + 0,237 \cdot X_{17}$	$Z = 1,936 + 0,359 \cdot X_7 + 0,299 \cdot X_8 + 0,616 \cdot X_{11} + 1,137 \cdot X_{13} + 0,183 \cdot X_{14} + 0,266 \cdot X_{17}$
Фінансова та страхова діяльність, операції з нерухомим майном, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування: секції K, L, M, N	$Z = 1,098 + 0,324 \cdot X_1 + 0,532 \cdot X_4 + 0,596 \cdot X_6 + 0,610 \cdot X_8 + 0,349 \cdot X_{16}$	$Z = 1,098 + 0,324 \cdot X_1 + 0,532 \cdot X_4 + 0,596 \cdot X_6 + 0,610 \cdot X_8 + 0,349 \cdot X_{16}$
Інші: секції D, E, H, I, J, O, P, Q, R, S, T, U	$Z = 1,833 + 0,562 \cdot X_1 + 0,605 \cdot X_2 + 0,833 \cdot X_5 + 0,523 \cdot X_6 + 0,534 \cdot X_8$	$Z = 1,833 + 0,562 \cdot X_1 + 0,605 \cdot X_2 + 0,833 \cdot X_5 + 0,523 \cdot X_6 + 0,534 \cdot X_8$

Джерело: побудовано на основі [35].

Інтегральний показник кредитоспроможності підприємства враховує:

1. Класифікацію за розміром підприємства: великі підприємства, як правило, мають стабільнішу фінансову основу та доступ до ресурсів, на відміну від малих, що часто стикаються з більшими ризиками.

2. Вид економічної діяльності: різні сектори (промисловість, послуги, торгівля тощо) можуть мати різний рівень ризику, прибутковості та зростання.

Для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника (малого підприємства) наведемо фінансові коефіцієнти у табл. 1.2, які розраховуються на основі показників фінансової звітності позичальника [35].

Таблиця 1.2 – Фінансові коефіцієнти для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи

Фінансовий коефіцієнт	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства (рядки)	Алгоритм розрахунку для малого підприємства (рядки)
1	2	3	4
1. K_1 , MK_1 - показники капіталу	Власний капітал	ф. 1 р. 1495 гр. 4	ф. 1 р. 1495 гр. 4
	Валюта балансу(актив)	ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1 р. 1300 гр. 4
2. MK_3 - показники покриття боргу прибутком до оподаткування	Фінансовий результат до оподаткування	-	ф. 2-м р. 2290 гр. 3
	Чисті короткострокові та довгострокові зобов'язання		ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4
3. K_7 , MK_7 - показники заборгованості	Корткострокові та довгострокові зобов'язання	ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 гр. 4	ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 гр. 4
	Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1-м р. 1300 гр. 4
4. K_{13} , MK_{13} - показники частки неопераційних елементів балансу	Неопераційні активи	ф. 1 р. 1000 + р. 1030 + р. 1035 + р. 1040 + р. 1045 + р. 1050 + р. 1090 + р. 1155 + р. 1160 + р. 1190 гр. 4	ф. 1-м р. 1030 + р. 1090 + р. 1160 + р. 1190 гр. 4
	Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1-м р. 1300 гр. 4

Джерело: побудовано на основі [35].

Визначивши інтегральний показник, банк може:

- оцінити загальний ризик, пов'язаний із кредитуванням даного підприємства;
- визначити умови кредитування (відсоткові ставки, терміни);
- створити більш точні прогностичні моделі для прийняття рішень.

Інтегральний показник (Z) виконує кілька важливих функцій у контексті кредитування [43, 44]:

- Оцінка кредитоспроможності позичальника дозволяє визначити фінансовий стан підприємства та його здатність своєчасно обслуговувати боргові зобов'язання.
- Класифікація рівня ризику. Фінансові установи використовують інтегральний показник для розподілу клієнтів на класи залежно від рівня ризику, що впливає на кредитні умови.
- Формування умов кредиту, тобто чим вищий інтегральний показник, тим лояльніші умови пропонуються (нижчі ставки, більші ліміти, триваліші строки).
- Моніторинг платоспроможності. Після надання кредиту інтегральний показник використовується для регулярної переоцінки фінансового стану боржника.

Таким чином, відповідно до «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» оцінку кредитоспроможності можна провести у декілька етапів [35]:

1. Вибір моделі для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи залежить від двох основних факторів:

- приналежність підприємства до категорії великого, середнього або малого згідно з законодавством України;
- вид економічної діяльності.

2. Обчислення фінансових показників на основі даних фінансової звітності.

3. Модель розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи включає зафіксовані значення показників, які

визначаються залежно від того, до яких діапазонів належать фактичні значення фінансових показників.

4. Відповідно до результату інтегрального показника буде визначено клас боржника (юридичної особи).

Заначимо діапазони значень інтегрального показника за класами відповідно до видів економічної діяльності для малого підприємства [35]. Зазвичай за такою схемою (табл. 1.3): Клас 1: найвищий клас – означає, що підприємство має високу кредитоспроможність, стабільну фінансову позицію та є здатним погасити всі зобов'язання належним чином. Клас 9: найнижчий клас – свідчить про високу ймовірність невиконання зобов'язань, низьку кредитоспроможність, можливі фінансові труднощі.

Таблиця 1.3 – Визначення класу боржника – юридичної особи для малого підприємства.

Вид економічної діяльності	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство								
Значення інтегрального показника	Класи								
	клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9
Більше або дорівнює	+3,99	+3,56	+3,13	+2,69	+2,26	+1,83	+1,40	+0,97	-
Менше ніж	-	+3,99	+3,56	+3,13	+2,69	+2,26	+1,83	+1,40	+0,97

Джерело: побудовано на основі [35].

Такий підхід до визначення класу боржника дозволяє банкам:

1. Класифікувати клієнтів на основі ризику, що полегшує прийняття рішень щодо кредитування.
2. Створювати диференційовані умови кредитування – відсоткові ставки можуть варіюватися в залежності від класу боржника.
3. Моніторити фінансову позицію підприємства протягом часу і оперативно реагувати на зміни.

Наведемо основні ключові характеристики інтегрального показника для точнішої оцінки, який базується на кількох аспектах (табл. 1.4).

Отже, оцінювання кредитоспроможності є важливим етапом прийняття рішення щодо видачі кредиту та обґрунтування можливості його повернення. У міжнародній банківській практиці одним із найпоширеніших підходів до визначення кредитоспроможності позичальника є рейтингові системи. Вони враховують кількісні та якісні характеристики клієнта, дозволяють оцінити кредитоспроможність через комплексний показник — рейтинг, зазвичай виражений у балах, що визначає межі його варіації. В залежності від кількості набраних балів, позичальника відносять до певного класу за рівнем кредитного ризику.

Таблиця 1.4. – Ключові характеристики інтегрального показника

Фінансові аспекти	Нефінансові аспекти
Ліквідність: високий рівень ліквідності означає, що підприємство має достатньо оборотних активів для покриття поточних зобов'язань, що знижує ризик кредитора.	Репутація підприємства: надійна ділова репутація та стабільна історія виконання зобов'язань сприяють підвищенню інтегрального показника.
Фінансова стійкість: велика частка власного капіталу в структурі активів підприємства свідчить про стабільність, що є позитивним сигналом для кредитування.	Галузеві ризики: сфера діяльності підприємства та її стійкість до економічних коливань є важливими критеріями для прогнозу платоспроможності.
Рентабельність: високий рівень рентабельності демонструє здатність підприємства генерувати прибуток, який може бути використаний для погашення кредиту.	Інноваційність і стійкість бізнесу: інноваційні підприємства мають конкурентні переваги, що позитивно впливає на оцінку їх кредитоспроможності.
Оборотність активів: висока оборотність свідчить про ефективне використання активів, що знижує ризики для кредитора.	

Джерело: побудовано автором на основі [43, 44].

Узагальнюючи методичні підходи оцінювання кредитоспроможності з огляду на специфіку кредитування в Україні, доцільно застосовувати таку схему оцінки кредитоспроможності боржника (юридичної особи): загальний опис боржника; аналіз фінансового стану через розрахунок інтегрального показника; оцінка ефективності кредитованого проєкту та аналіз пов'язаних ризиків; прийняття рішення щодо кредитування.

Висновки до розділу 1.

Потреба у розвитку ефективного банківського кредитування підприємств агропромислового комплексу зумовлена тим, що в умовах економічної дестабілізації саме АПК сприяє вирішенню питань продовольчої безпеки, забезпечує стабільні надходження до бюджету та формує потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку сільських територій.

Банківське кредитування аграрних підприємств – це економічні відносини, спрямовані на забезпечення цих підприємств необхідними фінансовими ресурсами на умовах зворотності, забезпеченості, строковості, платності та цільового використання, враховуючи специфічні особливості, характерні для аграрного сектору.

Сучасна система кредитування аграрного сектору в Україні поєднує механізми ринкового та пільгового кредитування. У таких умовах пільгове кредитування аграріїв здійснюється через спеціальні програми, спрямовані на підвищення ефективності аграрного виробництва.

Оцінювання кредитоспроможності аграрних підприємств доцільно здійснювати на основі розрахунку інтегрального показника, що буде здійснено у декілька етапів: вибір моделі для розрахунку інтегрального показника, обчислення фінансових показників на основі даних фінансової звітності, розрахунок моделі інтегрального показника фінансового стану підприємства, визначення класу боржника відповідно до результатів оцінки показників фінансового стану.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1 Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України

Аграрний сектор дійсно є одним із основних секторів економіки України та ключовим елементом у забезпеченні продовольчої безпеки. Експорт українських зернових культур суттєво впливає не лише на економіку нашої країни, а й на глобальні продовольчі ринки. Залежність країн, таких як Єгипет, від імпорту української пшениці підкреслює важливість стійкості нашого аграрного сектору в умовах глобальних викликів.

В умовах надзвичайних викликів та в умовах воєнного стану аграрний сектор продемонстрував високу спроможність забезпечити населення України харчовими продуктами і виробляв сільськогосподарську сировину на внутрішній та зовнішній ринки.

Аграрний сектор дійсно відображає складні реалії, з якими стикається Україна у цей важкий час. Низькі ціни на зернові та олійні культури на внутрішньому ринку, разом із проблемами експорту, створюють серйозні фінансові труднощі для виробників. Втрачені можливості щодо відновлення матеріально-технічної бази та інфраструктури, а також повернення до обробітку земель, які постраждали внаслідок війни, суттєво впливають на загальну продуктивність аграрного сектору. Руйнування Каховської ГЕС є ще одним великим викликом, що суттєво обмежує можливості ведення сільського господарства в постраждалих районах.

Вимушена зміна у структурі посівних площ та їхній вплив на аграрний сектор є дуже позитивною тенденцією, оскільки приділення уваги більш рентабельним олійним культурам дозволило аграрним підприємствам частково покрити свої витрати, однак це не вирішує всіх проблем. Сприятливі погодні умови стали важливим фактором для збільшення обсягів виробництва рослинницької продукції, але їхнього впливу недостатньо для стабілізації всього сектора. Критичний стан тваринництва, зокрема м'ясо-молочної галузі, потребує

особливої уваги, адже зменшення виробництва в господарствах населення загрожує продовольчій безпеці та економічній стабільності. Необхідно знайти шляхи для підтримки та розвитку цієї галузі, щоб забезпечити баланс у сільському господарстві.

Аграрно-промисловий сектор є стратегічно важливим для України, адже він не лише забезпечує продовольчу безпеку, але й відіграє вагомий роль у формуванні економічної та екологічної стабільності, а тим більше в складних умовах воєнного стану. Аграрний сектор сприяє розвитку технологічно пов'язаних галузей, таких як харчова промисловість, машинобудування та логістика, а також створює соціально-економічні умови для покращення життя в сільській місцевості.

Роль і значення аграрного сектору для економіки України є надзвичайно актуальними. Дійсно, сільське господарство залишається ключовим джерелом економічної підтримки, проте аграрні підприємства в цій галузі стикаються з численними викликами, пов'язаними із потребами у фінансуванні. Для забезпечення своєї діяльності та впровадження новітніх технологій необхідні інвестиції, які можуть бути як власними, так і залученими. Фінансування не лише сприяє впровадженню нових технологій, але й дозволяє здійснювати страхування наявних ризиків, що є критично важливим в умовах невизначеності. Розбудова торговельної та транспортної інфраструктури також є необхідною умовою для підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Проаналізуємо індекси цін продукції сільського господарства, реалізованої аграрними підприємствами протягом 2013-2023 рр. на рис. 2.1. Індекс цін на сільськогосподарську продукцію дійсно є важливим економічним показником, який відображає зміни цін на основні види агропродукції в часі. Цей індекс допомагає аграрним підприємствам і політикам оцінювати ринкові тенденції, ефективність виробництва та здійснювати відповідні корекції в економічній ситуації аграрного сектору. Середньозважена величина, що використовується

для розрахунку індексу, враховує всі напрямки реалізації продукції, що дозволяє більш точно відобразити реальний стан речей на ринку.

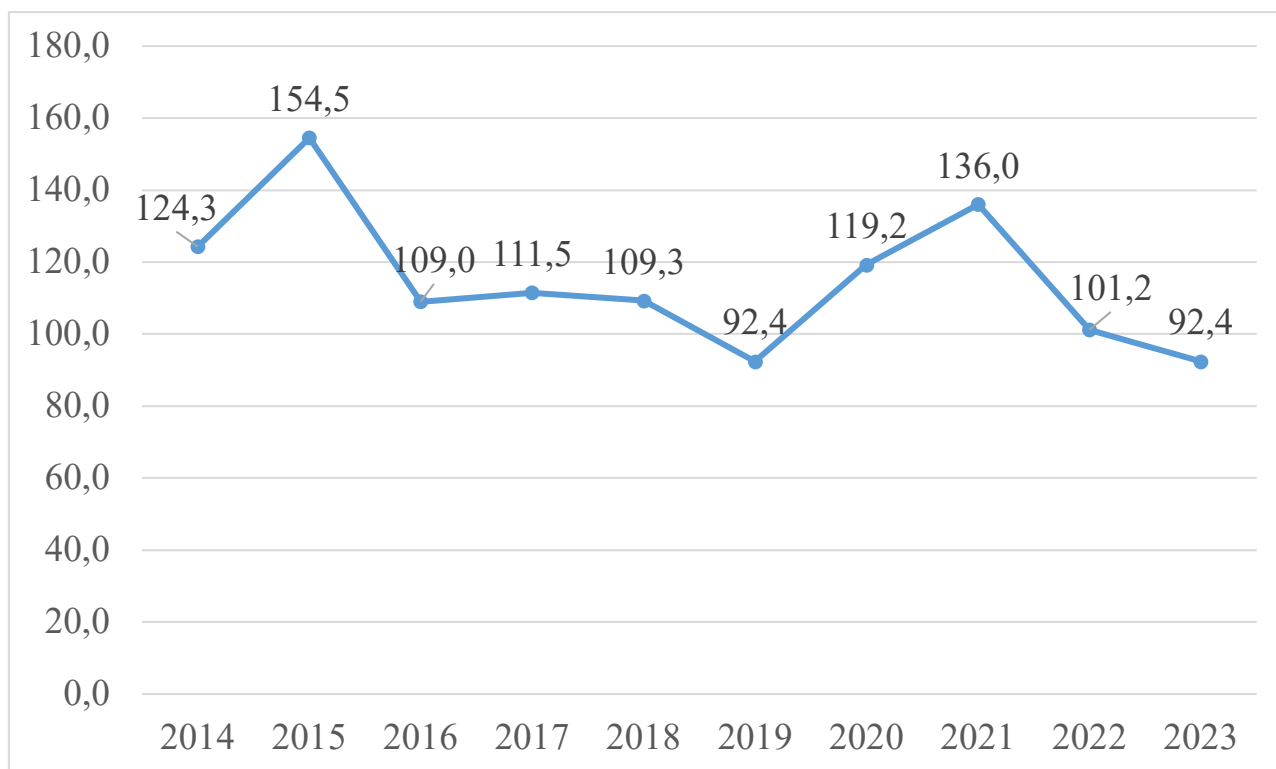

Рисунок 2.1– Індекси цін продукції сільського господарства, реалізованої аграрними підприємствами за 2014-2023 рр., % до попереднього року.

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Індекси цін продукції сільського господарства, реалізованої аграрними підприємствами у 2022-2023 рр. зменшився і становив 101,2% та 92,4% відповідно, що свідчить про падіння валового виробництва у рослинництві і тваринництві (рис. 2.2).

У тваринництві індекси цін залишилися стабільними на рівні 116,2%, тоді як у рослинництві спостерігалось падіння цін, а індекс цін продукції знизився до рівня 87%, що пов'язано із зменшенням посівних площ і зменшенням вирощених сільськогосподарських культур. Це важливо не лише для оцінки поточної ситуації, а й для прогнозування майбутніх тенденцій, що може вплинути на прийняття бізнес-рішень у аграрному секторі.

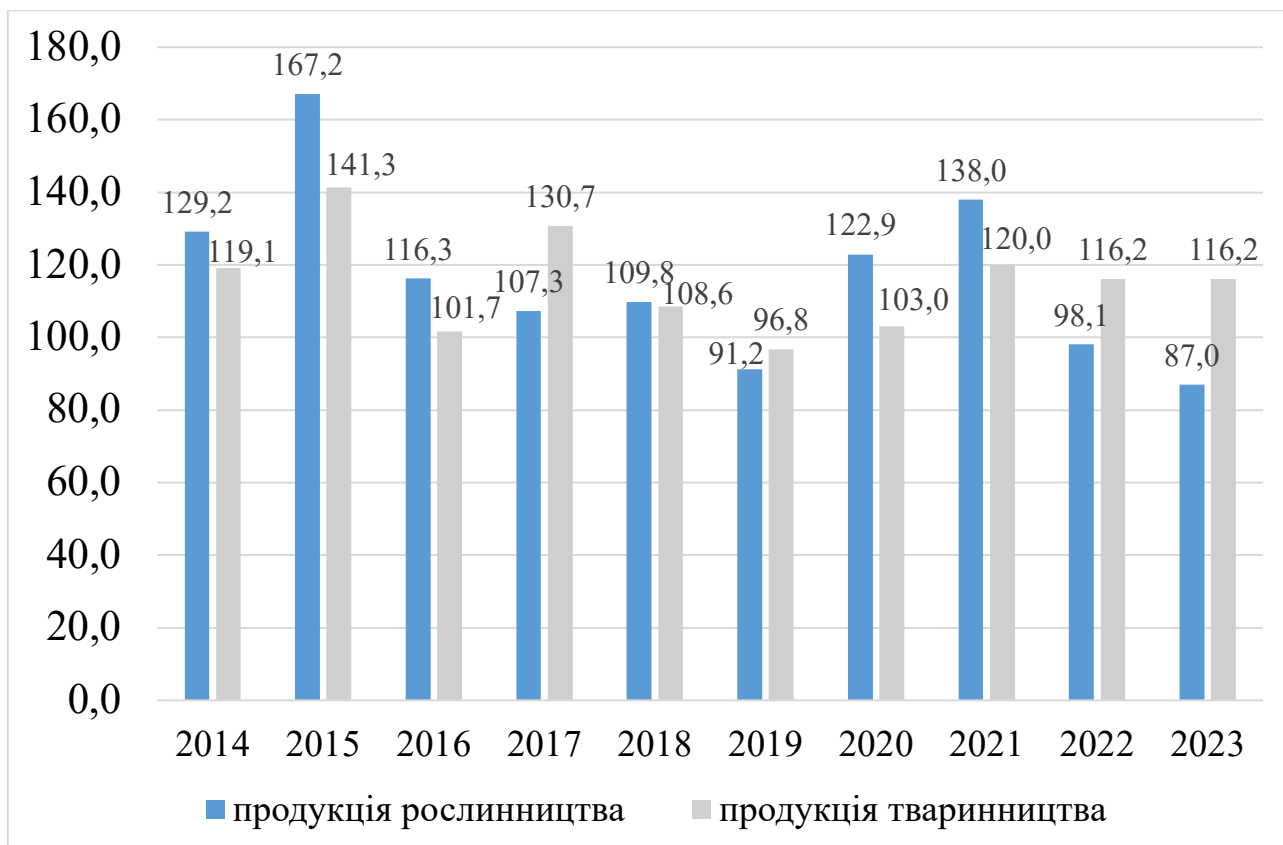

Рисунок 2.2 – Індекси цін продукції рослинництва і продукції тваринництва, реалізованої аграрними підприємствами за 2014-2023 рр., % до попереднього року.

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Кількість діючих підприємств сільського, лісового та рибного господарств протягом 2014-2021 рр. становило більше 70000 підприємств, проте у 2022 році відбулося значне скорочення до 53281 підприємства, майже на третину усіх існуючих підприємств цієї галузі. У 2023 р. порівняно з 2022 р. спостерігається зростання кількості на 9679 підприємств і становило 62960 підприємств, але порівняно з 2014 роком спостерігається скорочення на 17% (рис. 2.3).

Сільське господарство України дійсно переживає складні часи, але, незважаючи на втрати, воно має всі шанси для відновлення. Завдяки високому рівню агрономічних знань, родючим землям та підприємницькому потенціалу, багато українських фермерів та аграрних підприємств активно працюють над інноваціями та сучасними технологіями.

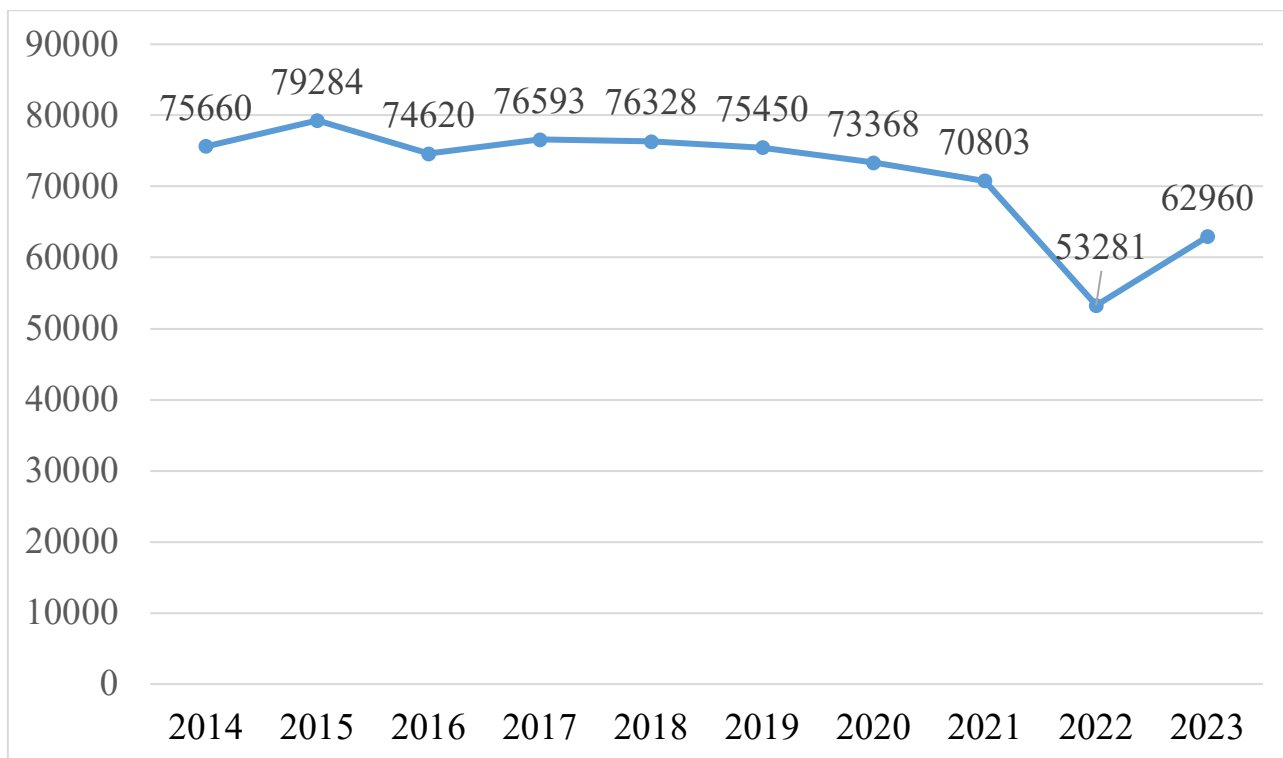

Рисунок 2.3 – Кількість діючих підприємств сільськогосподарського, лісового та рибного господарства.

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Обсяг експорту/імпорту аграрної продукції залежить від кон'юнктури світового ринку, торговельних угод та митних тарифів.

За даними митниці, Україна у 2022 році експортувала агропродовольчої продукції на суму 23,4 млрд доларів США, на 16 % менше, ніж 2021 року (27,7 млрд доларів США у 2021-му). За п'ять місяців 2023 року Україна експортувала агропродовольчої продукції на суму 10,1 млрд доларів США, що на 18% менше, ніж за аналогічний період 2022 року. Водночас майже 90% експорту агро- та харчової продукції припадає саме на продукцію агропромислового комплексу, зокрема зернові та олійні культури.

Що стосується імпорту аграрної продукції у 2023 році (рис. 2.4), то слід відмітити лідерів серед імпортерів української продукції – це країни ЄС (59%), зокрема Польща та Румунія, на які сумарно припадає близько 24% українського експорту.

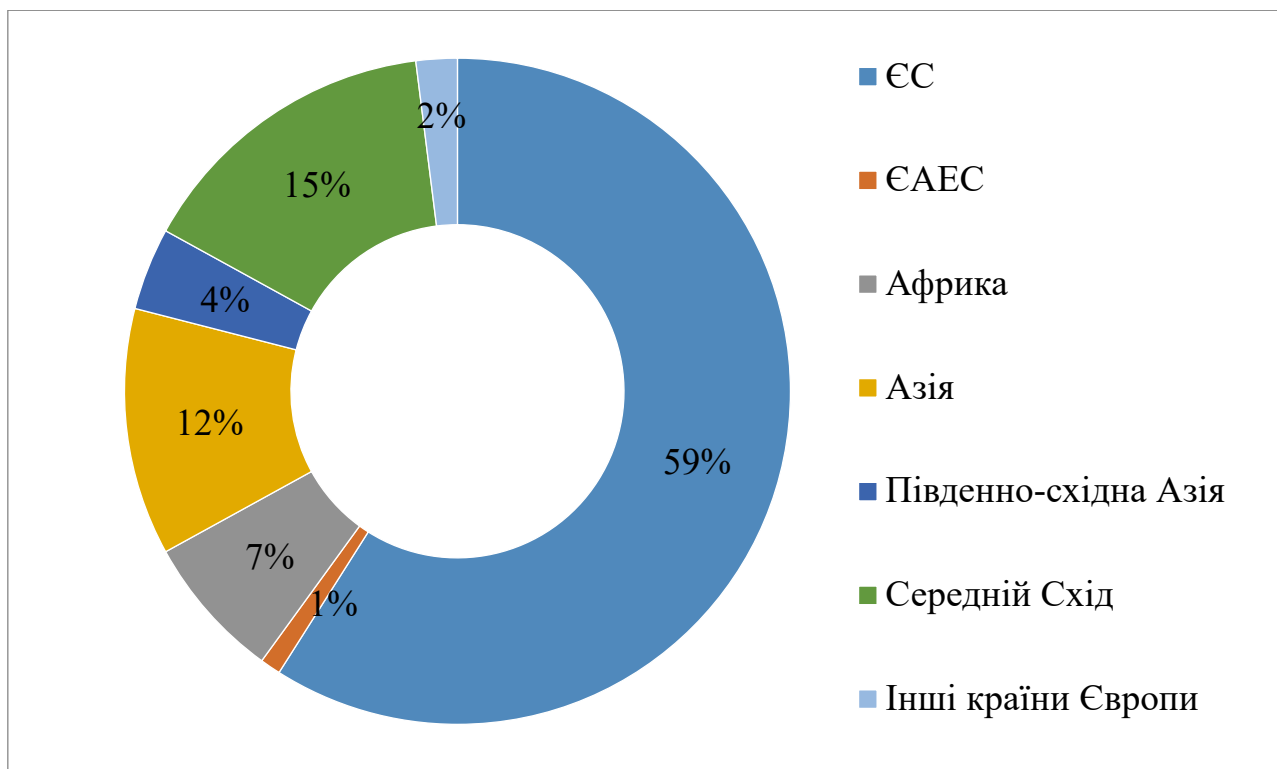

Рисунок 2.4 – Основні імпортери української аграрної продукції у 2023 році за регіонами світу, %

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Виділяють топ 10 країн, які під час військового вторгнення закупували українську агропродукцію, зазначимо такі країни у % до українського експорту: Румунія (13,9 %), Туреччина (11,6 %), Польща (9,4 %), Китай (8,2 %), Іспанія (5,2 %), Нідерланди (3,7%), Угорщина (3,1%), Болгарія (3,1%), Італія (2,8%), Німеччина 2,5%.

Зазначені країни у період воєнного стану сформували для вітчизняних експортерів агропродукції приблизно 63% валютних надходжень. Ключовими продуктами вітчизняного аграрного експорту традиційно стали зернові культури (14241 млн. доларів США), олійні культури (7161 млн доларів США), насіння (3597 млн доларів США), а також м'ясо 1068 (млн. доларів США) (рис. 2.5).

Зернові культури дійсно є одними з ключових продуктів вітчизняного аграрного експорту України. Завдяки родючим ґрунтам та сприятливому клімату, наша країна займає одне з провідних місць у світі з виробництва та експорту пшениці, кукурудзи та ячменю.

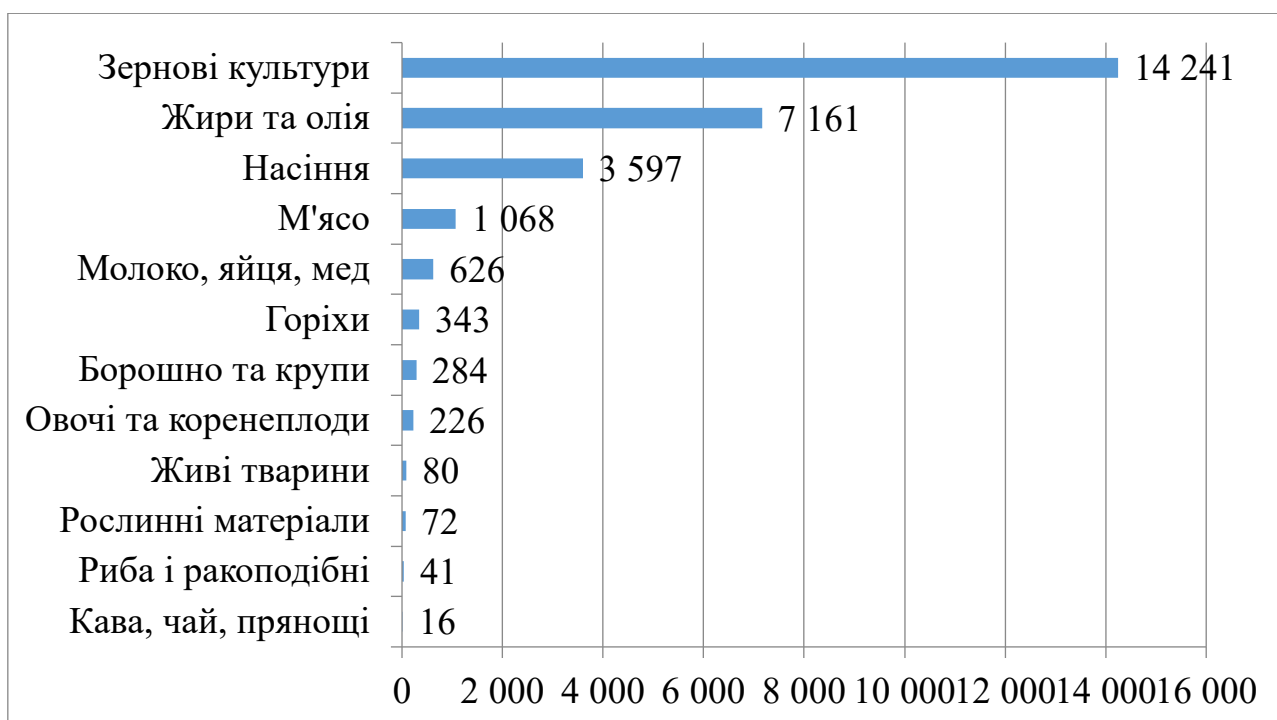

Рисунок 2.5 – Структура експорту української аграрної продукції у 2022-2023 рр., млн. доларів США

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Зернові культури дійсно є одними з ключових продуктів вітчизняного аграрного експорту України. Завдяки родючим ґрунтам та сприятливому клімату, наша країна займає одне з провідних місць у світі з виробництва та експорту пшениці, кукурудзи та ячменю.

Для розвитку аграрних підприємств і збільшенню вирощування сільськогосподарських культур необхідно залучати інвестиції, які відіграють важливу роль у фінансовому забезпеченні підприємств. Капітальні інвестиції в матеріальні і нематеріальні необоротні активи дозволяють підприємствам модернізувати виробництво, впроваджувати нові технології, а також підвищувати продуктивність. Закладання і вирощування багаторічних насаджень, меліорація є критично важливими для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору, оскільки вони сприяють підвищенню урожайності та покращенню якості продукції. У 2023 році капітальні інвестиції у сільське, лісове та рибне господарство становили 65 432 млн. грн, що на 13993 млн. грн більше порівняно з 2022 роком, проте у питомій вазі усіх капітальних інвестицій

за видами економічної діяльності вони скоротилися порівняно з попереднім роком на 1,7% і становили 10,4% (рис. 2.6), але порівняно із 2014 р., то навпаки відбулося зростання у 3,5 рази у структурі капітальних інвестицій економіки країни за видами економічної діяльності, тоді як вони становили всього 18796 млн. грн.

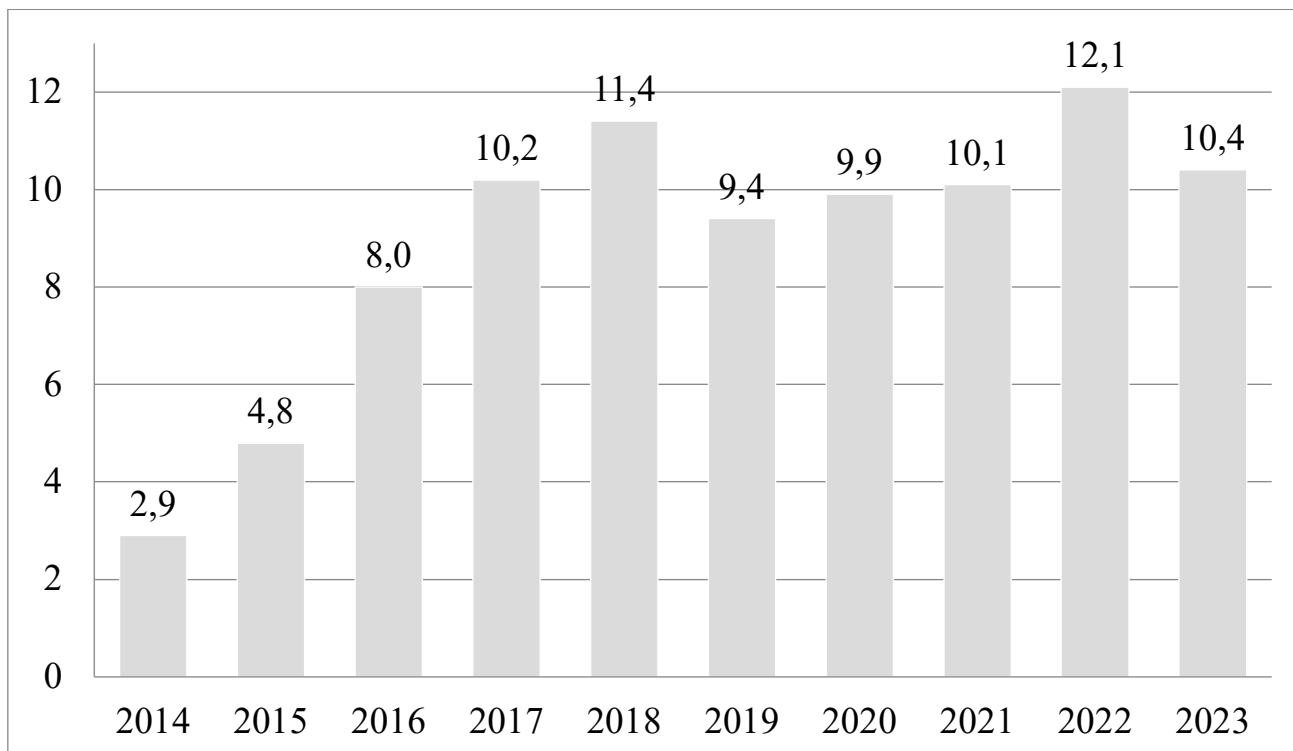

Рисунок 2.6 – Питома вага капітальних інвестицій сільського господарства, лісового та рибного господарства у загальній структурі капітальних інвестицій економіки України за видами економічної діяльності протягом 2014-2023 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [11].

Сприятливий інвестиційний клімат в аграрному секторі є критично важливим для залучення капіталу, що дозволяє підприємствам модернізувати виробництво, впроваджувати нові технології та підвищувати продуктивність. Ефективне законодавче забезпечення, яке гарантує захист інвестицій та оптимальні умови оподаткування, може суттєво сприяти залученню іноземних та вітчизняних інвесторів. Крім того, підтримка держави в формі субсидій або грантів також може підсилити розвиток аграрного сектору.

2.2 Аналіз кредитування аграрних підприємств

Важливість аграрного сектору в економіці України визначена особливістю в умовах фінансових викликів. Аграрні підприємства дійсно потребують інвестицій для модернізації, впровадження нових технологій та розвитку інфраструктури.

Для забезпечення фінансування аграрні підприємства можуть використовувати різні джерела:

- власні ресурси – прибуток, реінвестований у бізнес.
- банківські кредити – традиційний спосіб отримання фінансування, хоча він може бути обмежений через високі відсоткові ставки або жорсткі умови кредитування.
- державні програми підтримки – субсидії, гранти та інші форми державної допомоги, що сприяють розвитку агросектору.
- приватні інвестори – залучення інвестицій від фізичних чи юридичних осіб, які зацікавлені у розвитку сільського господарства.
- краудфандинг – новий спосіб залучення коштів через масові платформи, що дозволяє залучати дрібні інвестиції від багатьох людей.

Також важливо зазначити, що розвиток торговельної та транспортної інфраструктури є критично важливим для збільшення ефективності агропромисловості та його конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Забезпечення ефективності функціонування аграрних підприємств дійсно багато в чому залежить від регулярності поповнення оборотних коштів, які необхідні для фінансування операційної діяльності. Це включає закупівлю насіння, добрив, пального та інших ресурсів, що впливають на продуктивність.

Крім того, доступність інвестиційних ресурсів є критично важливою для модернізації основних засобів та впровадження нових технологій. Інвестовані кошти за рахунок отриманих кредитів сприяють підвищенню ефективності виробництва, зменшенню витрат та покращенню якості продукції.

Фінансове забезпечення аграрних підприємств за рахунок зовнішніх кредитів безпосередньо пов'язано із проблемами банківського сектору

економіки України, що обумовлені невваженою політикою Національного банку України та рядом чинників, зокрема:

- зменшенням кількості банків,
- скороченням кількості банків з іноземним капіталом,
- зростання вартості кредитних ресурсів,
- недовірою суб'єктів підприємництва до банківських установ тощо.

Станом на 01.09.2024 року кількість банків в Україні за останні 5 років значно скоротилася (рис. 2.7). Так, у 2024 році в Україні діяло 62 банки, що на 12 банків менше, ніж у 2020 році. Кількість банків з іноземним капіталом зменшилася на 7 установ, і на початок вересня 2024 року становила 26 банківських установ, з них 19 установ – це банки зі 100% іноземним капіталом (у 2020 році їх кількість становила 23 установи).

Рисунок 2.7 – Кількість діючих банків в Україні протягом 2020-2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [19].

Динаміка кредитування підприємств України, в тому числі підприємств сільського, лісового та рибного господарств наведена на рис. 2.8. Протягом аналізованого періоду обсяги наданих кредитів аграрним підприємствам мають хвилеподібну динаміку, зокрема протягом 2014-2018 рр. аграрні підприємства постійно користувалися наданими кредитами, які постійно зростали, проте у 2019 році спостерігається значне скорочення. Частка кредитів наданих аграрним підприємствам протягом 2014-2023 рр. коливається в межах 6-16,6%, виняток становить 2019 рік, коли спостерігається значне скорочення кредитів аграріям.

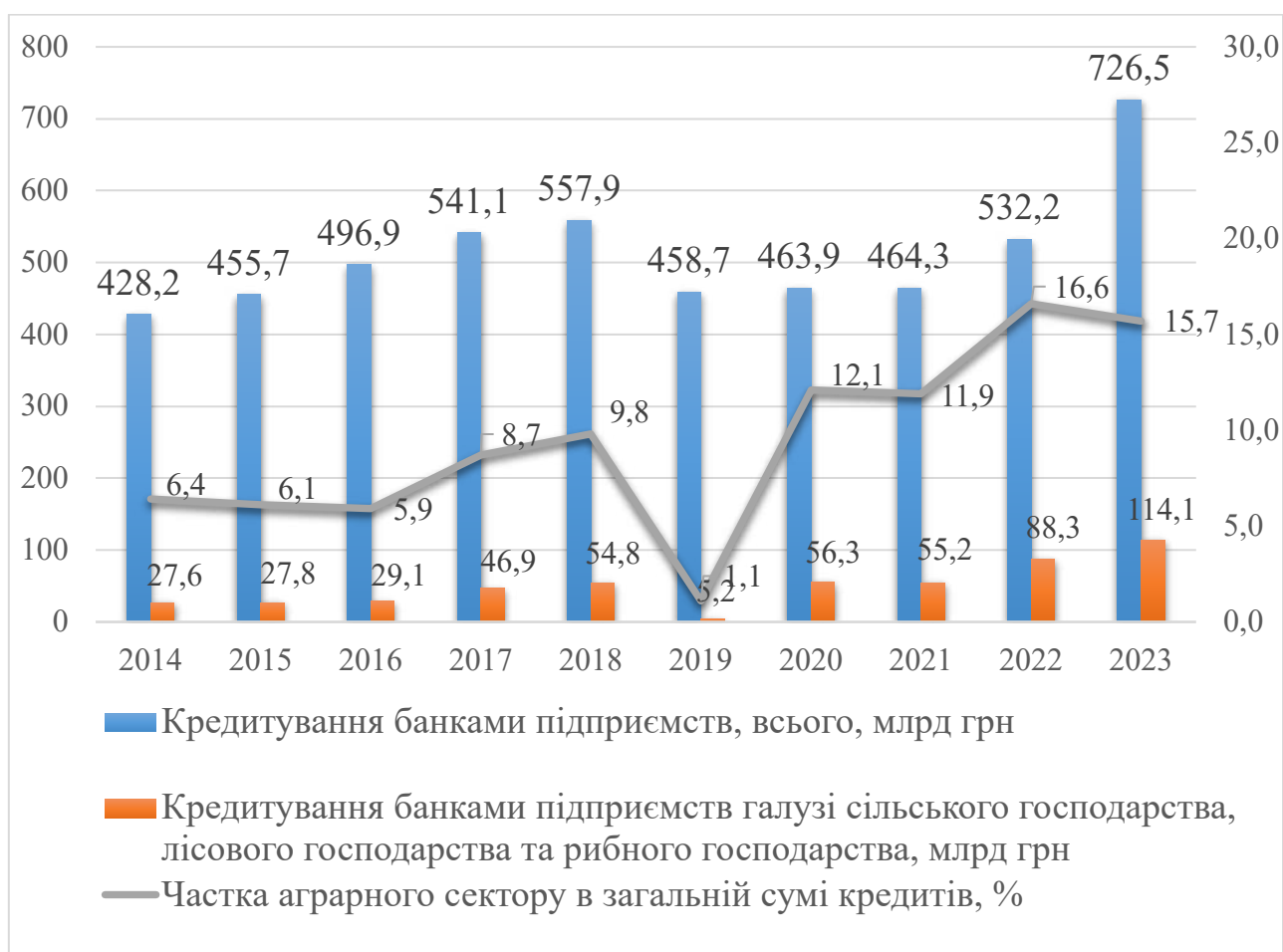

Рисунок 2.8 – Кредити, надані аграрним підприємствам протягом 2014-2023 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [19].

Для досягнення стабільності у фінансуванні аграрного сектору важливо розвивати фінансові інструменти, залучати державну підтримку, а також використовувати різні форми кредитування та інвестування. Ці чинники

допоможуть забезпечити необхідний рівень відтворення основних засобів і, як наслідок, підвищити конкурентоспроможність аграрних підприємств.

Наведемо динаміку наданих кредитів аграрним підприємствам за термінами погашення протягом 2021-2023 рр. (рис. 2.9). Протягом аналізованого періоду обсяги кредитів, наданих аграрним підприємствам, показують загальну тенденцію до зростання. Це може бути пов'язано зі збільшенням попиту на фінансові ресурси для оновлення обладнання, розширення виробництва та забезпечення потреб у фінансуванні під час посівних кампаній.

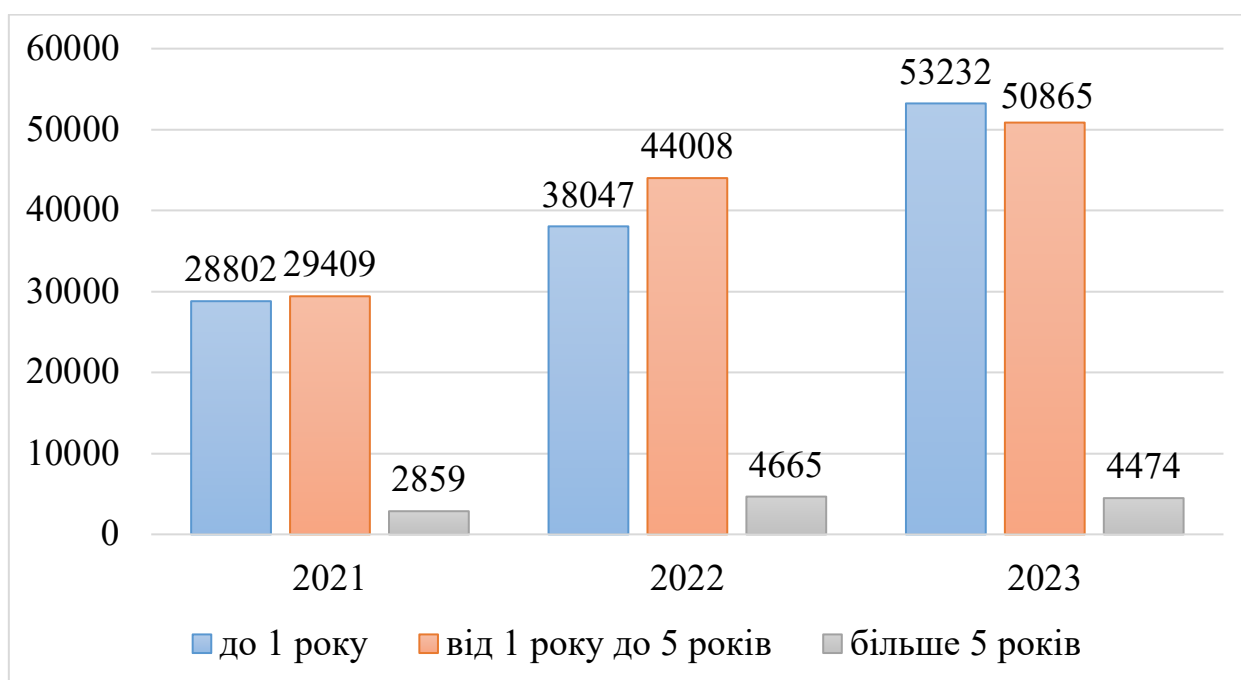

Рисунок 2.9 – Кредити, надані аграрним підприємствам за термінами погашення протягом 2021-2023 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [19].

Короткострокові кредити, які надані аграрним підприємствам у 2023 р. порівняно з 2021р. збільшилися майже у 2 рази. Кредити до 1 року традиційно займають найбільшу частку, що пов'язано з необхідністю фінансування сезонних потреб аграрних підприємств (посівна кампанія, закупівля добрив, пального).

Основними причинами зацікавленості банків у короткострокових кредитах є мінімізація ризиків, тобто короткострокові кредити (до 1 року)

мають менший ризик непогашення у порівнянні з довгостроковими кредитами, оскільки це пов'язано з тим, що період погашення менший, а, отже, банк має більше можливостей контролювати фінансовий стан аграрних підприємств.

У випадку аграрного сектору короткострокові кредити зазвичай використовуються для фінансування сезонних потреб (посівна кампанія, закупівля добрив, техніки), що передбачає швидке повернення коштів після реалізації врожаю.

Короткострокові кредити забезпечують банкам високий рівень ліквідності, оскільки кошти швидко повертаються і можуть бути повторно використані для надання нових позик. В умовах нестабільної економіки та підвищених ризиків банки віддають перевагу короткостроковим кредитам, щоб мати змогу швидше реагувати на зміни ринку та коригувати кредитну політику. Також короткострокові кредити часто супроводжуються вищими процентними ставками через підвищений попит на такі позики серед аграрних підприємств, що дозволяє банкам отримувати більші прибутки на короткий термін. Висока процентна ставка компенсує можливі ризики, пов'язані з коливаннями цін на сільськогосподарську продукцію та несприятливими погодними умовами.

Аграрні підприємства часто потребують короткострокового фінансування для покриття оперативних витрат у періоди активної господарської діяльності, зокрема під час посівної та збору врожаю. Короткострокові кредити дозволяють аграріям швидко отримати необхідні ресурси та забезпечити стабільну діяльність, а банкам – задовольнити попит клієнтів та зміцнити свої позиції на ринку.

Середньострокові кредити у 2021-2023 рр. також мають тенденцію до зростання. Так у 2023 р. кредити, надані аграрним підприємствам від 1 до 5 років становили 50865 млн грн, що у структурі загальних кредитів становили 47%. Частка таких кредитів зросла, що свідчить про збільшення інвестицій у проєкти з оновлення основних засобів та розвиток інфраструктури. Середньострокові кредити дозволяють аграріям швидко отримати необхідні ресурси та забезпечити стабільну діяльність, а банкам – задовольнити попит

клієнтів та зміцнити свої позиції на ринку.

Економічна та політична нестабільність, викликана військовими діями, значно вплинула на доступність кредитних ресурсів у 2022 році. Це призвело до зменшення обсягів кредитування, особливо середньо- та довгострокових позик.

Довгострокові кредити, які надані аграрним підприємствам на термін більше 5 років у 2023 р. порівняно з 2022 р. скоротилися на 191 млн грн. Ця категорія кредитів показує повільне зростання, що вказує на обережність аграрних підприємств у залученні довгострокового фінансування через економічну нестабільність.

У 2023 році спостерігається часткове відновлення кредитування завдяки стабілізації економічної ситуації та впровадженню державних програм підтримки аграрного сектору.

Проаналізуємо кредити надані аграрним підприємствам за видами валют протягом 2021-2023 рр., що зображено на рис. 2.10.

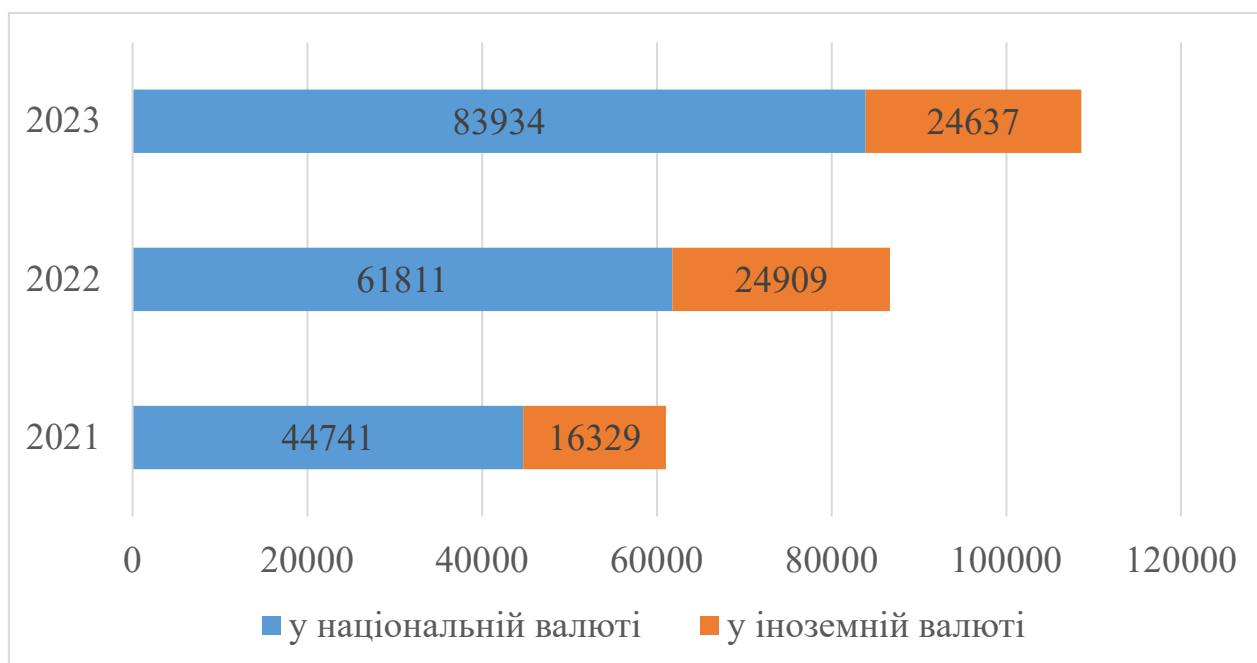

Рисунок 2.10 – Кредити, надані аграрним підприємствам за видами валют протягом 2021-2023 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [19].

Кредити, надані аграрним підприємствам у національній валюті збільшилися у 2023 р. порівняно з 2021 р. у 1,8 рази, тому що доходи аграрних підприємств формуються переважно у гривні (від продажу продукції на внутрішньому ринку), це створює відповідність між доходами в гривні та борговими зобов'язаннями.

Кредити, надані аграрним підприємствам у іноземній валюті у 2023 році становили лише 23% у загальній сумі наданих кредитів. Хоча процентні ставки за кредитами в іноземній валюті часто нижчі, ніж за кредитами в гривні, однак через високий валютний ризик банки віддають перевагу наданню кредитів у гривні, що дозволяє їм зменшити ризики неплатоспроможності клієнтів у разі курсових коливань. Банки встановлюють вищі процентні ставки за кредитами у гривні, але це компенсує для них ризик девальвації та втрати ліквідності.

Переважна більшість кредитів в іноземній валюті, які надані аграрним підприємствам протягом 2021-2023 рр. становлять кредити в доларах США, а в євро незначні обсяги наданих кредитів (рис. 2.11).

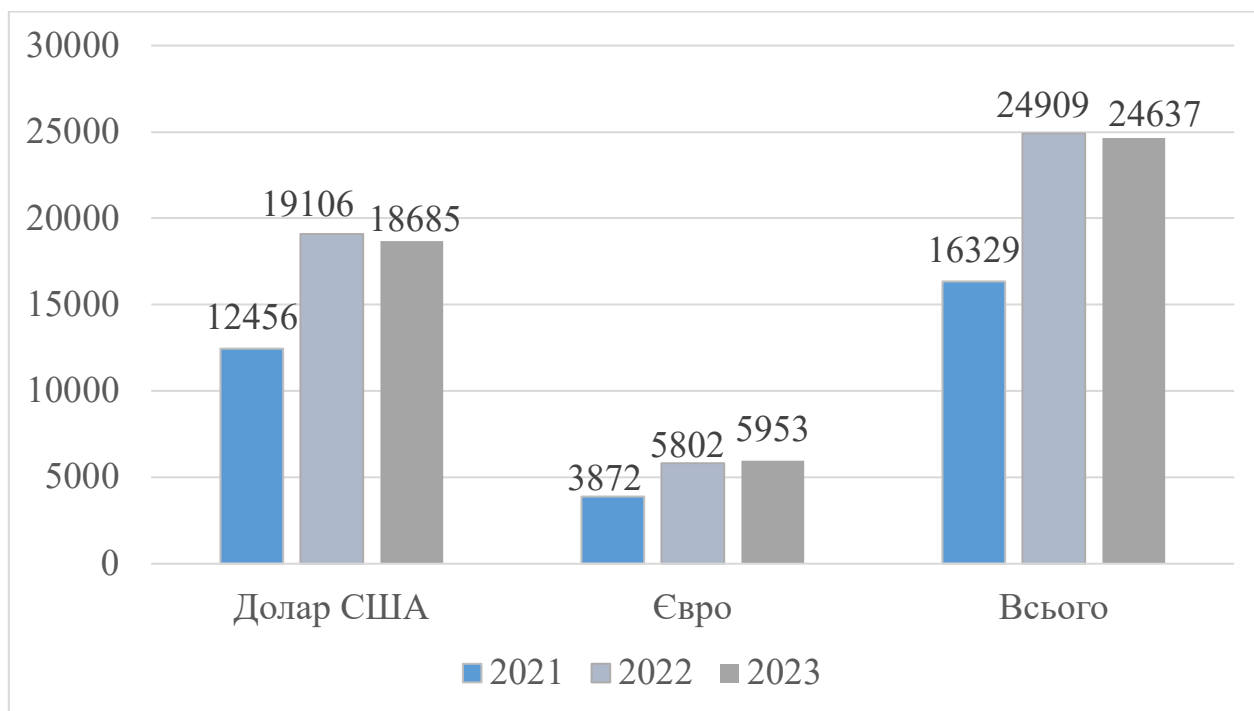

Рисунок 2.11 – Кредити, надані аграрним підприємствам за видами валют протягом 2021-2023 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [19].

Національний банк України встановлює обмеження та нормативи для банків щодо кредитування в іноземній валюті. Це робиться для захисту економіки від надмірних валютних ризиків та підтримки стабільності гривні.

Кредити в іноземній валюті дозволяються лише тим аграрним підприємствам, які мають стабільні валютні надходження (наприклад, експортерам). Аграрні підприємства, що працюють на внутрішньому ринку, зазвичай не відповідають цим вимогам.

Перевага кредитів у національній валюті пояснюється тим, що вони допомагають аграрним підприємствам уникнути валютних ризиків, забезпечують прогнозованість фінансових зобов'язань та користуються підтримкою державних програм. Для банків це також менш ризикований інструмент фінансування, оскільки гривневі кредити знижують ризики, пов'язані з девальвацією національної валюти.

Таким чином, кредитування у гривні залишається пріоритетним як для банків, так і для аграрних підприємств, особливо в умовах економічної нестабільності та коливання валютного курсу.

Рекомендації для підвищення ефективності кредитування: впровадження страхування врожаю та ризиків непогашення для зниження кредитних ризиків; спрощення процедури оцінки кредитоспроможності для аграрних підприємств через використання цифрових технологій та відкритих даних; розвиток партнерських програм між банками та агропромисловими підприємствами для створення лояльних умов кредитування.

2.3. Оцінка ефективності кредитування аграрних підприємств

Здійснимо аналіз на основі даних ТОВ «Золоті Луки». Спершу визначимо фінансові коефіцієнти, щоб визначити кредитоспроможність суб'єкта господарювання та присвоїти йому відповідний клас.

Банк встановлює клас боржника на основі аналізу його фінансового стану.

Для оцінки фінансового стану боржника (аграрного підприємства)

банківська установа здійснює розрахунок інтегрального показника фінансового стану (Z) із застосуванням логістичної моделі за формулою 2.1:

$$Z = a_1 \times K_1 + a_2 \times K_2 + a_3 \times K_3 + a_4 \times K_4 + a_5 \times K_5 + \dots + a_n \times K_n - a_0, \quad (2.1)$$

де Z – інтегральний показник;

$K_1, K_2, \dots, K_n$ – фінансові коефіцієнти, розраховані на основі даних фінансової звітності боржника — юридичної особи, що належить до великого або середнього підприємства.

$МК_1, МК_2, \dots, МК_n$ – коефіцієнти, які застосовуються для малого підприємства замість зазначених $K_1, K_2, \dots, K_n$ коефіцієнтів;

$a_1, a_2, \dots, a_n$ – параметри, що встановлюються з урахуванням значущості та розрядності фінансових показників і щорічно оновлюються Національним банком на основі даних фінансової звітності боржників [43, 44].

Після визначення інтегрального показника банк може:

оцінити загальний ризик, що супроводжує кредитування цього підприємства;

встановити умови кредитування (процентні ставки, терміни);

розробити більш точні прогностичні моделі для ухвалення рішень.

Для досліджуваного аграрного підприємства ТОВ «Золоті Луки» будемо використовувати для розрахунку боржника-юридичної особи таку формулу (2.2) [35]:

$$Z = 2,866 + 0,551 \times МК_1 + 0,461 \times МК_3 + 0,364 \times МК_7 + 0,706 \times МК_{13} \quad (2.2)$$

де $МК_1$ – показник капіталу;

$МК_3$ – показник покриття боргу прибутком до оподаткування;

$МК_7$ – показник заборгованості;

$МК_{13}$ – показник частки неопераційних елементів балансу.

Так за даними фінансової звітності ТОВ «Золоті Луки» визначимо інтегральний показник кредитоспроможності протягом 2020-2023 рр., дані представлені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Оцінка ефективності кредитоспроможності ТОВ «Золоті Луки» протягом 2020-2023 рр. на основі інтегрального показника (Z).

Показник	31.12.2020	31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023
МК1	-2,034	-1,506	-0,938	-0,749
МК3	-0,259	0,106	0,037	-0,009
МК7	2,937	2,490	1,925	1,635
МК13	0,000	0,000	0,000	0,000
Інтегральний показник (Z)	2,70	2,99	3,07	3,04

Джерело: розраховано автором.

Значення інтегрального показника для ТОВ «Золоті Луки» у 2020 році становить 2,70, а відповідно до значень таблиці визначення класу боржника, зокрема для підприємств сільського господарства, це значення свідчить про належність аграрного підприємства до 4 класу боржника. Така ситуація виникла, тому що аграрне підприємство взяло короткостроковий кредит у 2020 році.

Аналізуючи інтегральний показник (Z) для ТОВ «Золоті Луки» протягом 2021-2023 рр. слід відмітити його межі в діапазоні від 2,99 до 3,07. Дані свідчать, що протягом аналізованого періоду в аграрному підприємстві спостерігається кризова ситуація. Відповідно до визначення класу боржника, то аграрне підприємство віднесено до 4 класу боржника, а це, в свою чергу, означає що ТОВ «Золоті Луки» знаходиться у скрутному стані і потрібні негайні дії для покращення внутрішніх фінансових процесів на підприємстві.

Класифікація боржників залежно від інтегрального показника та розміру підприємства є критично важливою процедурою для оцінки кредитоспроможності позичальника. Вона дозволяє банкам і фінансовим установам більш точно розуміти фінансовий стан позичальника та його здатність виконувати зобов'язання.

Оцінку кредитоспроможності та прогнозування ймовірності банкрутства аграрних підприємств можна провести на основі моделі Альтмана, моделі Спрінгейта та моделі Бівера (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Основні методики оцінки фінансового стану та ймовірності банкрутства підприємств

Методика	Автор/Розробник	Формула	Характеристика
Модель Альтмана (Z-рахунок)	Едвард Альтман	$Z = 1,2 * X_1 + 1,4 * X_2 + 3,3 * X_3 + 0,6 * X_4 + 0,999 * X_5,$ де: X_1 — обіговий капітал/активи; X_2 — нерозподілений прибуток / активи; X_3 — ЕВІТ / активи; X_4 — ринкова капіталізація / зобов'язання; X_5 — дохід / активи.	Використовується для оцінки ймовірності банкрутства. Базується на аналізі п'яти ключових коефіцієнтів, що відображають фінансову стійкість та ліквідність підприємства.
Модель Спрінгейта	Джеймс Спрінгейт	$Z = 1,03A + 3,07B + 0,66C + 0,4D$ А — оборотний капітал / сума активів В — нерозподілений прибуток/сума активів С — прибуток до оподаткування/поточні зобов'язання D — прибуток до оподаткування/сума активів	Проста методика для виявлення підприємств, схильних до банкрутства. Аналізує основні фінансові коефіцієнти, що характеризують ефективність управління та платоспроможність.
Модель Бівера	Вільям Бівер	$\frac{(\text{Чистий прибуток} + \text{амортизація})}{(\text{довгострокові} + \text{поточні зобов'язання})}$	Перший системний підхід до оцінки кредитоспроможності. Зосереджується на аналізі здатності підприємства генерувати грошові потоки для виконання зобов'язань.

Джерело: побудовано на основі [21].

У табл. 2.3 узагальнено ключові аспекти найпоширеніших методик оцінки фінансового стану, які використовуються для оцінки кредитоспроможності та прогнозування ймовірності банкрутства підприємств.

Таблиця 2.3 – Інтегральний показник (Z-score) на основі моделі Альтмана для ТОВ «Золоті Луки» протягом 2021-2023 рр.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.
K1 = Робочий капітал/Активи	-2,16	-0,95	-0,21
K2= Нерозподілений прибуток (Непокритий збиток)/Активи	-3,47	-1,96	-1,07
K3=Прибуток до оподаткування (ЕВІТ)/Активи	0,60	0,15	-0,02
K4= ВК/Позиковий та залучений капітал або ВК/Зобов'язання	-1,09	-1,00	-0,88
K5= Продаж-виручка (sales)/Активи	1,67	1,30	0,89
Z-score	-4,44	-2,70	-1,46

Джерело: розраховано автором.

Аналогічна ситуація спостерігається у значеннях інтегрального показника Z-score за моделю Альтмана, яка має тенденцію до зменшення негативного значення за рахунок поповнення обігових коштів шляхом залучення короткострокової позики.

Визначимо показник за моделлю Бівера для ТОВ «Золоті Луки» протягом 2021-2023 рр. (табл. 2.4).

Для ТОВ «Золоті Луки» протягом 2021-2023 рр. одержані результати розрахунку показника на основі моделі Бівера знаходяться протягом аналізованого періоду в діапазоні менше значення 0,2, що свідчать про стан банкрутства аграрного підприємства.

Таблиця 2.4 – Значення показника за моделлю Бівера для ТОВ «Золоті Луки» протягом 2021-2023 рр.

	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Абс. відх. 2023р. до 2021 р
Чистий прибуток (збиток)	5940	2370	-651	-6591
Амортизація	11,90	12,60	4,50	-7
Поточні зобов'язання	31091	31567	36644	5553
Довгострокові зобов'язання	25319	33584	38525	13206
Значення	0,11	0,04	-0,01	-0,11

Джерело: розраховано автором.

Для ТОВ «Золоті Луки» протягом 2021-2023 рр. одержані результати розрахунку показника на основі моделі Бівера знаходяться протягом аналізованого періоду в діапазоні менше значення 0,2, що свідчать про стан банкрутства аграрного підприємства.

Отже, інтегральні показники фінансового стану та банкрутства за моделлю Альтмана і моделю Бівера підтверджують, що аграрне підприємство знаходиться в кризовому фінансовому стані, має низьку платоспроможність, нездатність платити за борги, збільшення дебіторської та кредиторської заборгованості та загалом збільшення частки непокритого збитку у загальній структурі власного капіталу.

Оцінка фінансового стану та ймовірності банкрутства аграрного підприємства дає змогу виявити резерви для стабілізації фінансових ресурсів і покращення фінансового стану, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність та економічні перспективи підприємства загалом. Визначення рівня фінансового потенціалу дозволяє коригувати політику підприємства з метою зміцнення фінансового стану та збільшення обсягів фінансових ресурсів.

На нашу думку, керівництву необхідно терміново вживати заходів для покращення фінансового стану ТОВ «Золоті Луки», в тому числі погашення позики, оптимізація витрат, можливість обговорення індивідуальних умов з кредиторами та дебіторами, залучення необхідного зовнішнього фінансування.

Висновки до розділу 2.

Аграрний сектор України має значний потенціал для залучення фінансування, і активно працюючі кредитори відіграють важливу роль у цьому процесі. З одного боку, жорсткі вимоги банків можуть стати бар'єром для деяких аграрних підприємств, але з іншого – така фінансова дисципліна сприяє формуванню надійних та стабільних підприємств аграрного сектору економіки. Для покращення доступу до кредитування аграріям важливо мати прозору фінансову звітність, що може бути підтримано автоматизацією бізнес-процесів. Використання новітніх технологій допоможе оптимізувати управлінські рішення, покращити фінансову звітність та підвищити кредитоспроможність аграрних підприємств.

Військові дії дійсно суттєво вплинули на ринок кредитування в аграрному секторі України. Зростання потреби у фінансуванні та зменшення експортних доходів ускладнили доступ аграрних підприємств до необхідних фінансових ресурсів. Реалізація комплексних заходів, сфокусованих на державному гарантуванні здешевлення кредитів для аграрного сектору та розширенні програм міжбанківського кредитування, є дуже важливою. Такі ініціативи суттєво підвищують доступність фінансування, зменшуючи фінансовий тягар на аграрні підприємства і стимулюючи їх інвестиції в модернізацію та розвиток.

Оцінку ефективності кредитування аграрних підприємств пропонуємо проводити на такі основні шість етапів. Для оцінки фінансового стану боржника (аграрного підприємства) банківська установа здійснює розрахунок інтегральний показника фінансового стану (Z) із застосуванням логістичної моделі. В результаті розрахунків інтегрального показника фінансового стану (Z) для ТОВ «Золоті Луки» протягом 2021-2023 рр. відповідно до визначення класу

боржника, то аграрне підприємство віднесено до 4 класу боржника, а це, в свою чергу, означає що ТОВ «Золоті Луки» знаходиться в умовах нестабільного фінансового стану, тому необхідні термінові заходи для оптимізації внутрішніх фінансових процесів. Пропонуємо кілька стратегій: аналіз фінансової діяльності: проведення глибокого аналізу фінансових потоків і витрат, щоб виявити слабкі місця та можливості для оптимізації; автоматизація процесів: впровадження систем автоматизації для управління фінансами, що дозволить зменшити ручну працю, помилки і витрати часу; покращення управління запасами: застосування технологій для моніторингу залишків та управління запасами, що допоможе зменшити витрати на зберігання та покращити ліквідність; впровадження системи бюджетування: розробка чітких бюджетів та фінансових прогнозів, що дозволить краще планувати витрати та контролювати фінансовий стан підприємства; кредитні альтернативи: розгляд альтернативних джерел фінансування, таких як фінансування через факторинг, краудфандинг або державні програми підтримки.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Концепція управління розвитком кредитування аграрних підприємств

Концепція управління розвитком кредитування аграрних підприємств орієнтована на забезпечення доступу до фінансування з урахуванням специфічних потреб сільськогосподарських виробників. Важливо враховувати сезонність, ризики та потреби в модернізації. Використання державних і міжнародних програм підтримки, а також впровадження сучасних технологій для моніторингу та оцінки ризиків дозволить підвищити ефективність кредитування та сприяти розвитку аграрного сектору.

Розробка концепції управління розвитком кредитування аграрних підприємств передбачає створення системного підходу, що враховує специфіку сільського господарства, ризики та потреби аграрних підприємств. Основні елементи концепції включають мету, завдання, принципи, використання фінансових інструментів, а також оцінку ефективності кредитування аграрних підприємств (рис. 3.1).

Метою концепції є підвищення доступності кредитних ресурсів для аграрних підприємств.

Основними завданнями концепції управління розвитком кредитування аграрних підприємств є:

- оптимізація процесу кредитування,
- підвищення ефективності управління ризиками,
- впровадження інноваційних фінансових інструментів,
- залучення державної підтримки та міжнародних програм тощо

Рисунок 3.1 – Концепція управління розвитком кредитування аграрних підприємств (розроблено автором)

Оптимізація процесу кредитування полягає у таких заходах:

спрощення процедур подачі заявок на кредит, зокрема використання цифрових платформ та онлайн-сервісів для зменшення бюрократії та прискорення процесу прийняття рішень;

впровадження автоматизованих систем оцінки кредитоспроможності, тобто використання фінансових показників, аналізу історії кредитування та рейтингу платоспроможності для швидкої оцінки ризиків;

диференційований підхід до кредитування – розробка окремих кредитних програм для малих, середніх та великих аграрних підприємств з урахуванням їхніх потреб та ризиків.

Одним із важливих завдань концепції управління розвитком кредитування аграрних підприємств є підвищення ефективності управління кредитними ризиками, що передбачає:

- впровадження системи моніторингу та контролю кредитних ризиків, яке являє собою регулярний аналіз фінансових показників аграрних підприємств, контроль за виконанням умов кредитних договорів та своєчасне виявлення проблемних кредитів;
- використання механізмів страхування кредитних ризиків, зокрема залучення страхових компаній для зниження ризиків неплатежів, а також застосування заставних механізмів та порук;
- розробка системи оцінки кредитного портфеля, тобто проводити регулярний аналіз якості кредитного портфеля та розподілу кредитних ризиків для забезпечення фінансової стабільності підприємства.

Страхові програми для аграрних підприємств є важливим інструментом управління ризиками, оскільки аграрний бізнес зазнає значних коливань через зовнішні фактори, які складно контролювати. Вони забезпечують додатковий захист підприємствам і знижують ризики неплатоспроможності за кредитами.

Основні напрями страхування включають: страхування від несприятливих погодних умов, страхування від хвороб рослин і тварин,

страхування від коливань цін на сільськогосподарську продукцію, державна підтримка страхування та інші.

Впровадження комплексних страхових програм для аграрного сектору є важливим кроком до зниження ризиків та підвищення фінансової стабільності аграрних підприємств. Ефективна система страхування сприяє розвитку аграрного бізнесу, забезпечує стабільність доходів і підвищує доступність кредитних ресурсів, що, у свою чергу, сприяє економічному зростанню галузі.

Важливим завданням концепції управління розвитком кредитування аграрних підприємств є залучення державної підтримки та міжнародних програм. Залучення державної підтримки та міжнародних програм може суттєво знизити ризики для банків та покращити доступність кредитів для аграрних підприємств. Важливо розробити стратегію інтеграції таких програм у процес кредитування, враховуючи специфіку кожної програми та потреби аграрного сектору економіки.

Важливим аспектом у державній підтримці є використання програми державних гарантій, які знижують ризики для банків та фінансових установ; державні гарантії можуть покривати до 80% суми кредиту, що робить кредитування менш ризиковим для кредиторів.

Заслуговують особливої уваги державні програми субсидування процентних ставок, в тому числі збільшення обсягу державної підтримки для здешевлення кредитів, що дозволить аграріям залучати кредити на вигідніших умовах.

Що стосується залучення міжнародних фінансових організацій, то має бути використання грантів та пільгових кредитів від міжнародних фінансових установ, таких як Світовий банк або ЄБРР, для реалізації інвестиційних проєктів у аграрному секторі. Звертаємо увагу, що програми, такі як Horizon Europe, COSME, Erasmus for Young Entrepreneurs, пропонують кредити, гранти та інші форми фінансової допомоги для підтримки інноваційних проєктів. Варто розробити механізм співпраці з європейськими фондами та підтримувати клієнтів у процесі подання заявок на участь у таких програмах.

Створення фінансових продуктів з фокусом на сталий розвиток аграрних підприємств, використовуючи міжнародні програми, спрямовані на екологічно стійкі проекти (наприклад, Green Finance Initiative, UN Green Climate Fund), що допоможе залучити дешеве фінансування для «зелених» проєктів та сталого розвитку аграрних підприємств.

Концепція управління розвитком кредитування аграрних підприємств ґрунтується на таких основних принципах, які притаманні кредиту: цільовий характер, повернення, строковість, платність, забезпечення кредиту.

На нашу думку, необхідно використовувати такі фінансові інструменти:

1. Лізинг обладнання та техніки, що обумовлює запровадження лізингових програм для оновлення основних засобів без потреби у значних одноразових інвестиціях з боку аграрних підприємств.
2. Кредитування під заставу майбутнього врожаю (Агро-кредитування), що передбачає використання застави у вигляді прогнозованого врожаю як інструменту забезпечення кредитів для аграрних підприємств.
3. Факторинг для аграрних підприємств, тобто використання факторингових послуг для забезпечення ліквідності аграрних підприємств через продаж дебіторської заборгованості.
4. Аграрні розписки.

Для оцінки ефективності кредитування аграрних підприємств важливо враховувати специфіку аграрного сектору та економічні умови, в яких працюють сільськогосподарські виробники. Пропонуємо враховувати основні методи та показники для оцінки ефективності кредитування: фінансово-економічні показники діяльності аграрних підприємств; оцінка ризиків кредитування аграрних підприємств; аналіз ефективності кредитних продуктів для аграрного сектору; моніторинг та контроль ефективності кредитування.

Для підвищення ефективності кредитування аграрних підприємств необхідно:

- Використовувати адаптовані кредитні продукти з урахуванням сезонності та специфічних ризиків аграрного сектору.
- Впроваджувати сучасні методи аналізу та моніторингу, включаючи аналітичні моделі та супутниковий моніторинг.
- Активно залучати державну підтримку та міжнародні програми для зниження вартості кредитних ресурсів.
- Регулярно проводити аналіз фінансових показників і оцінювати ефективність виданих кредитів.

Це допоможе банкам зменшити ризики і підвищити прибутковість кредитування, а аграрним підприємствам – покращити доступ до фінансування і ефективніше використовувати кредитні ресурси.

Реалізація концепції може бути досягнута за рахунок цифровізації управління кредитною діяльністю аграрних підприємств, що включає створення єдиної платформи для кредитування аграрних підприємств, тобто використання цифрових технологій для автоматизації процесів кредитування, аналізу фінансових показників та моніторингу кредитних ризиків, а також використання блокчейн-технологій, зокрема запровадження системи децентралізованого реєстру кредитних операцій для підвищення прозорості та зменшення шахрайства.

Реалізація концепції управління розвитком кредитування аграрних підприємств дозволить підвищити доступність фінансових ресурсів, знизити кредитні ризики та забезпечити ефективне використання кредитів для розвитку агробізнесу. Це сприятиме модернізації сільського господарства, впровадженню інновацій та підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору України на міжнародному ринку.

Проведений аналіз кредитного забезпечення аграрних підприємств виявив проблеми у наданні довгострокових кредитів, тому для удосконалення довгострокового кредитування пропонуємо такі шляхи (рис. 3.2).

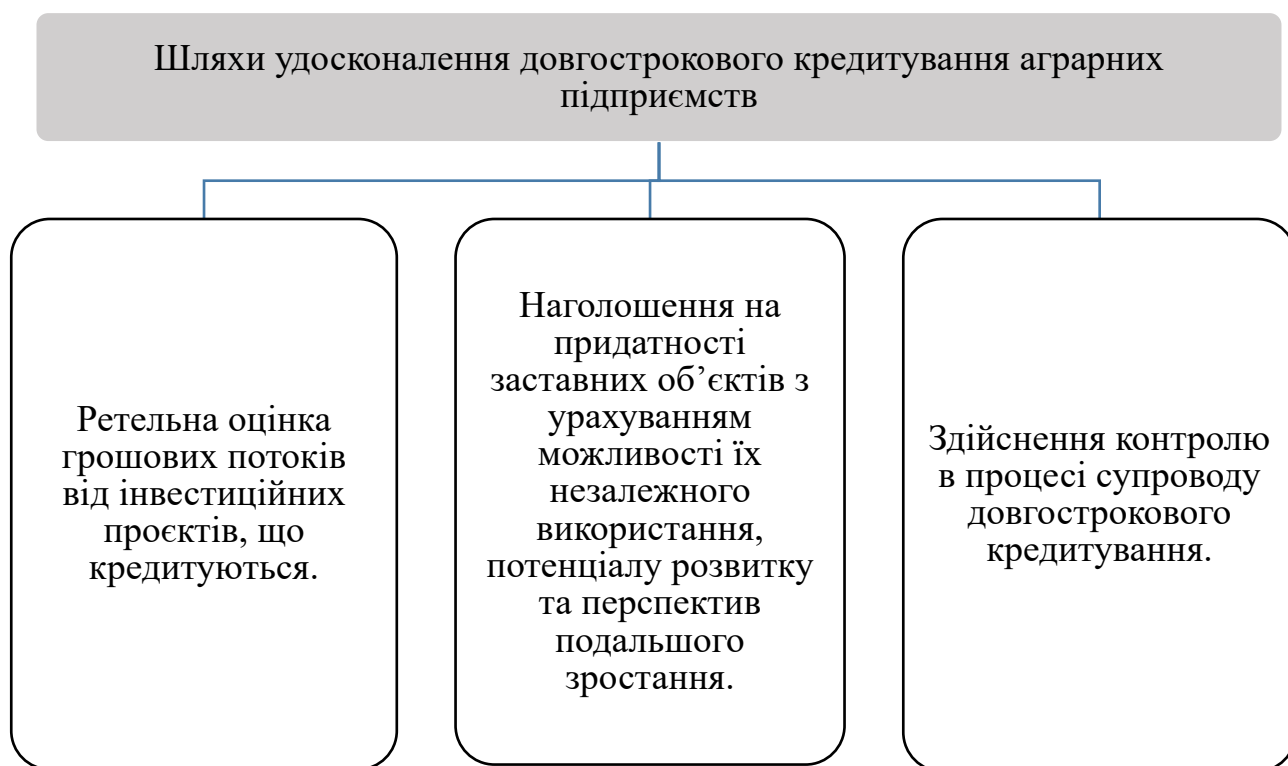

Рисунок 3.2 – Шляхи удосконалення довгострокового кредитування аграрних підприємств.

Джерело: запропоновано автором.

В умовах економічної нестабільності, коли кредитоспроможність аграрних підприємств значно знизилась, а вартість кредитів зросла, можливості отримання кредитних ресурсів, особливо довгострокових, є вкрай обмеженими. Водночас, потреба в оновленні основних фондів та гостра нестача сільськогосподарської техніки вимагають значних довгострокових фінансових ресурсів, що вимагає впровадження нетрадиційних форм і схем кредитування для аграрних підприємств

Очікуваний ефект від концепції удосконалення управління кредитною діяльністю аграрних підприємств – підвищення доступності кредитних ресурсів для аграрних підприємств, стимулюватиме модернізацію виробництва, впровадження інновацій та покращення конкурентоспроможності аграрного сектора України. Це забезпечить стабільний розвиток сільського господарства та підвищить рівень продовольчої безпеки держави.

3.2 Тенденції розвитку кредитування аграрних підприємств

Урядом продовжено у 2024 році Державну програму «Доступні кредити 5-7-9%», оскільки держава розуміє важливість підтримки аграрного сектору, що полегшить доступ аграріїв до кредитів в умовах воєнного стану та програми надання державних гарантій.

У межах програми «Доступні кредити 5-7-9%» аграрні підприємства можуть отримати кредит у розмірі до 90 млн грн під 5–9 % річних, в залежності від категорії кредиту та суб'єкта підприємництва.

Програма «Доступні кредити 5-7-9%» постійно має на меті актуальні потреби аграрних підприємств із урахуванням сьогоdnішніх реалій їх функціонування, фінансових викликів, які виникають під дією змін часу та забезпечення більшого кола аграріїв доступними кредитами.

З початку року українські аграрії отримали майже 33,4 мільярди гривень банківських кредитів на розвиток господарств, з них — 5 тисяч підприємств отримали 18,9 мільярдів гривень за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%».

Інформацію про стан залучення кредитних коштів суб'єктами підприємництва агропромислового комплексу (сільгосптоваровиробниками та переробними підприємствами) у 2024 році тому числі за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» за сім місяців протягом 2022-2024 рр. представлено у табл. 3.1.

Протягом аналізованого періоду спостерігається зменшення кількості аграрних підприємств, що користувалися кредитами. Так, у 2024 році кількість суб'єктів, які залучали кредитні кошти в агропромисловому комплексі становила 9387 підприємств, що порівняно з 2022 р. зменшилась у 4,6 рази, але слід звернути увагу на збільшення кількості суб'єктів підприємництва, які скористалися кредитами за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» і у 2024 році їх кількість збільшилась на 3897 підприємств, оскільки дана програма допомагає аграрним підприємствам інвестувати кошти у виробництво продукції рослинництва і тваринництва.

Таблиця 3.1 – Кількість суб'єктів підприємництва агропромислового комплексу, які залучили кредитні кошти, у тому числі за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» за сім місяців 2022-2024 рр., млн грн

Область	2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	Всього	у т. ч. за програмою 5-7-9	Всього	у т. ч. за програмою 5-7-9	Всього	у т. ч. за програмою 5-7-9
Вінницька	4 189	156	1 558	1 183	899	575
Волинська	1 820	76	665	584	394	307
Дніпропетровська	3 599	157	893	660	694	365
Донецька	32	4	33	30	13	11
Житомирська	1 283	44	354	290	237	119
Закарпатська	109	4	34	30	48	30
Запорізька	1 556	80	343	217	224	157
Івано-Франківська	366	16	212	174	152	57
Київська	3 321	199	1 029	826	911	560
Кіровоградська	5 096	203	1 803	1 433	1 127	758
Луганська	38	0	1	1	0	0
Львівська	2 745	101	936	770	590	410
Миколаївська	2 631	126	473	367	369	169
Одеська	3 259	157	1 179	952	798	534
Полтавська	2 052	100	521	353	502	239
Рівненська	397	12	224	180	106	69
Сумська	996	19	449	378	290	217
Тернопільська	1 492	45	786	601	354	200
Харківська	2 483	128	617	497	501	342
Херсонська	1 044	27	65	8	49	24
Хмельницька	1 689	56	564	406	341	175
Черкаська	2 025	83	564	406	388	165
Чернівецька	236	6	230	223	106	88
Чернігівська	1 190	53	448	345	294	178
Всього	43 648	1852	13 981	10 914	9 387	5 749

Джерело: побудовано автором на основі [39].

Аграрні підприємства досить часто користуються короткостроковими кредитами, оскільки саме нестача власних коштів на весні, коли активно йде посівна, проте восени при реалізації сільськогосподарської продукції

підприємства можуть виконати свої зобов'язання перед банківськими установами.

Наведемо обсяг залученого кредиту/кредитної лінії під портфельні гарантії за областями України станом за сім місяців 2024 року (рис. 3.3). Слід відмітити, що лідируючі позиції залученого кредиту/кредитної лінії під портфельні гарантії займають Кіровоградська, Київська, Вінницька, Одеська і Харківська області, а найменші значення кредиту спостерігаються у Донецькій, Луганській та Херсонській областях, що пов'язано з тимчасово окупованими територіями.

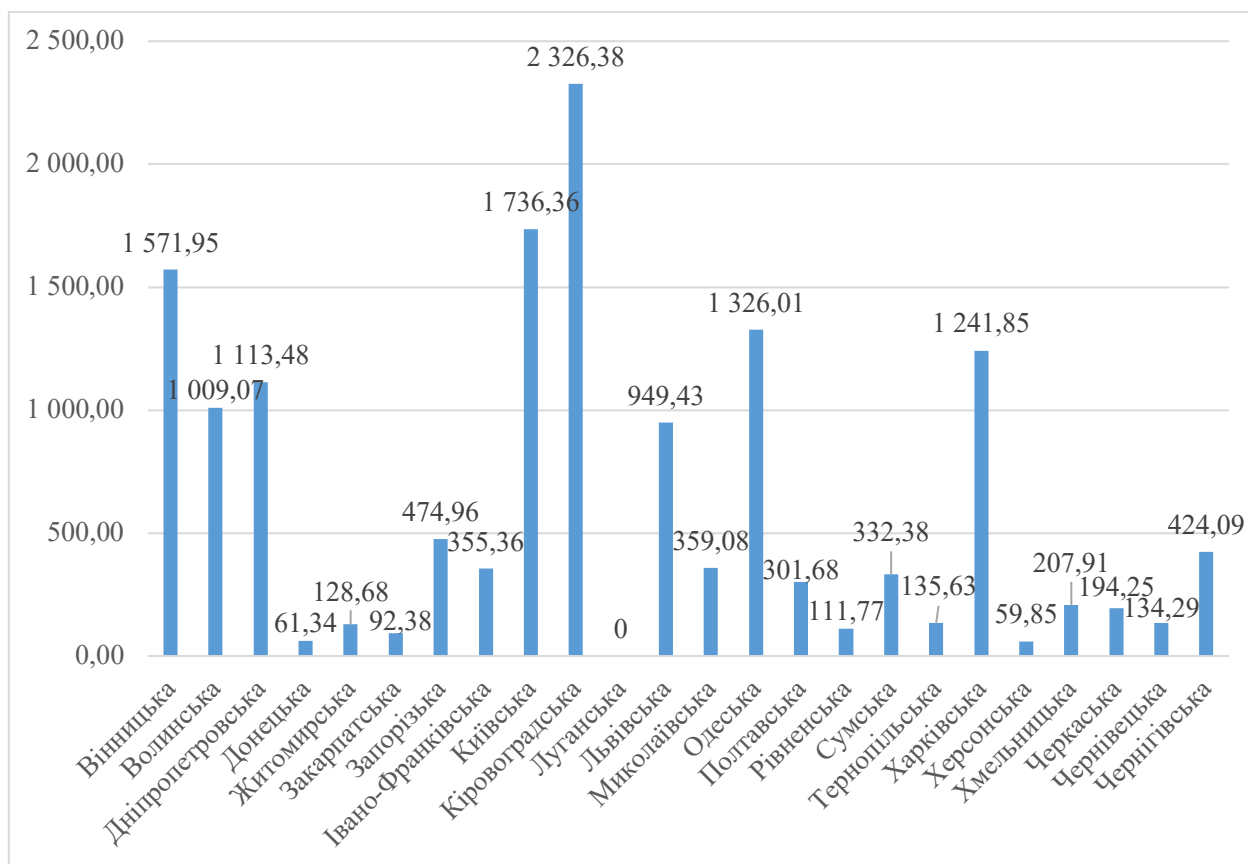

Рисунок 3.3 – Обсяг залученого кредиту/кредитної лінії під портфельні гарантії за областями за сім місяців 2024 року, млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [39].

Наведемо динаміку процентних ставок у регіональному розрізі областей України за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» у 2024 року (рис. 3.4). Так, мінімальною процентною ставкою за кредитами була ставка 0,1%, тоді як максимальна процентна ставка становила 40%, за якою були надані кредити

аграрним підприємствам у Дніпропетровській області.

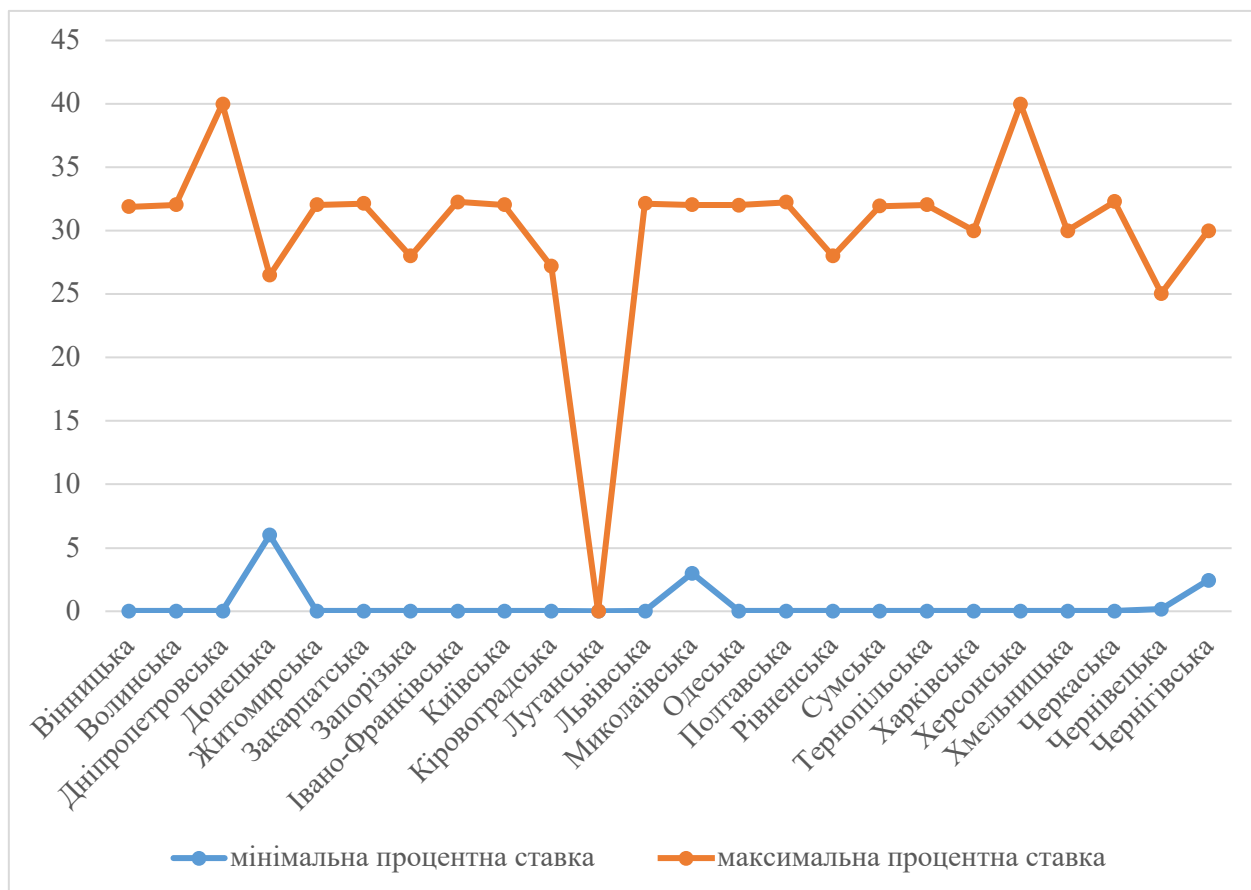

Рисунок 3.4 – Динаміка процентної ставки за наданими кредитами аграрним підприємствам за областями України у 2024 році, %

Джерело: побудовано автором на основі [39].

Наведемо актуальну інформацію про залучення кредитних коштів суб'єктами підприємництва агропромислового комплексу (сільгосптоваровиробниками та переробними підприємствами) у 2024 році, враховуючи залученість банківських установ. На рис. 3.5 відображено кількість суб'єктів підприємництва, які найбільше користувалися кредитами в таких банках, як: АТ КБ «ПриватБанк» (2458), АТ «Райффайзен Банк» (2199), АТ «Ощадбанк» (1879), АТ «Прокредит Банк», АТ «Прокредит банк» (659), АТ «Укргазбанк» (404), АТ «ПУМБ» (397), АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК» (260), АТ «ОТП Банк» (238) та інші.

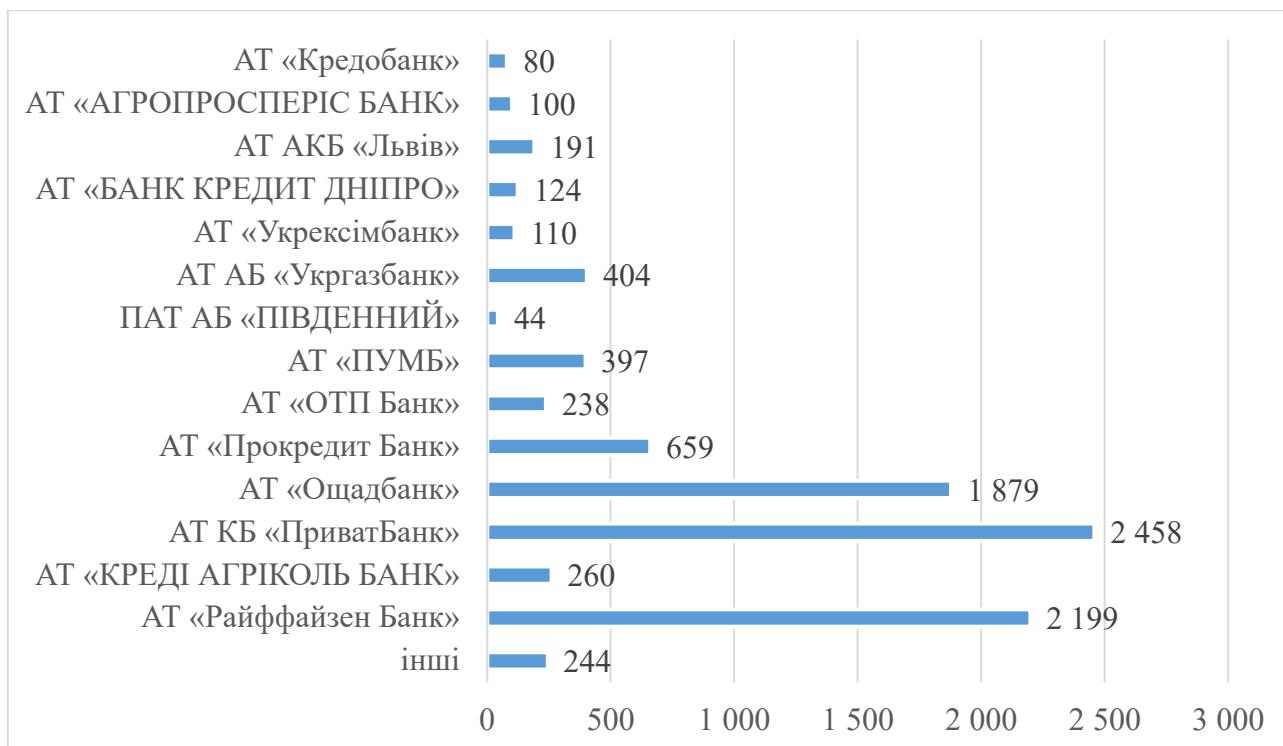

Рисунок 3.5 – Кількість суб'єктів підприємництва агропромислового комплексу (сільгосптоваровиробниками та переробними підприємствами), які залучали кредити за сім місяців 2024 року

Джерело: побудовано автором на основі [39].

Сучасний стан залучення кредитних коштів суб'єктами підприємництва агропромислового комплексу (сільгосптоваровиробниками та переробними підприємствами) за сім місяців 2024 року наведено у табл. 3.2. Найбільша кількість суб'єктів, які залучили кредити, в тому числі за Програмою «Доступні кредити 5-7-9%» довіряють таким банкам як: АТ КБ «ПриватБанк» (у сумі 7 694 048,25 млн грн.), АТ «Райффайзен Банк» (у сумі 7 14 820 145,00 млн грн.) і АТ «Ощадбанк» (у сумі 5 687 952,86 млн грн.) Лівову частку цих кредитів займають саме кредити по Програмі «Доступні кредити 5-7-9%». Зазначені банки пропонують широкий спектр фінансових послуг, що дозволяє аграрним підприємствам комплексно задовольнити свої фінансові потреби в одному місці. Доступність банківської інфраструктури в сільських регіонах через відділення, мобільні додатки та онлайн-сервіси полегшує взаємодію аграріїв з банківськими установами.

Таблиця 3.2 – Сучасний стан залучення кредитних коштів суб'єктами підприємництва агропромислового комплексу (сільгосптоваровиробниками та переробними підприємствами) за сім місяців 2024 року, млн грн

Банки	Обсяг залученого кредиту / кредитної лінії	
	Всього по всіх програмах кредитування	у тому числі за програмою 5-7-9
АТ «Райффайзен Банк»	14 820 145,00	48 965,90
АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	11 586 313,90	1 510 869,50
АТ КБ «ПриватБанк»	7 694 048,25	7 220 743,75
АТ «Ощадбанк»	5 687 952,86	4 443 390,11
АТ «Прокредит Банк»	5 041 211,30	3 359 650,85
АТ «ОТП Банк»	3 596 565,30	1 763 794,80
АТ «ПУМБ»	3 394 626,26	117 102,12
ПАТ АБ «ПІВДЕННИЙ»	2 492 026,73	820 567,54
АТ АБ «Укргазбанк»	2 307 180,86	1 894 213,72
АТ «Укрексімбанк»	2 007 619,00	1 610 899,00
АТ «Сенс-Банк»	1 100 993,78	589 800,58
АТ «БАНК ВОСТОК»	971 197,00	425 170,00
АТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»	741 471,55	738 417,81
АТ АКБ «Львів»	703 174,00	367 978,00
ПАТ «Кредитвест банк»	590 776,34	542 803,22
АТ «ТАСКОМБАНК»	562 702,92	321 253,89
АТ «АГРОПРОСПЕРІС БАНК»	517 128,61	426 577,10
АТ «Кредобанк»	445 014,38	385 291,92
АТ «МТБ БАНК»	134 500,00	134 500,00
АТ «АБ «РАДАБАНК»	108 448,00	58 850,00
АТ «Полтава-Банк»	105 082,87	105 082,87
АТ «Банк «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	104 500,00	89 000,00
АТ «СКАЙ БАНК»	96 874,21	88 574,00
АТ «Полікомбанк»	92 894,80	73 504,50
АТ «БАНК АЛЬЯНС»	84 910,00	84 910,00
АТ «МІБ»	66 550,00	32 050,00
АТ «МетаБанк»	64 590,00	5 090,00
АТ «КБ «ГЛОБУС»	38 206,57	30 906,57
АТ «RwS bank»	30 473,28	7 378,99
Інші банки	55555,00	42555,00
Всього по банках	65 242 732,77	27 339 891,74

Джерело: побудовано автором на основі [39].

Програма «Доступні кредити 5-7-9%» дійсно є важливим інструментом для підтримки аграрних підприємств в Україні, особливо в умовах постійних змін економічної ситуації. Актуалізація програми може значно поліпшити доступ підприємств до фінансування, що, в свою чергу, сприятиме розвитку аграрного сектора та малих і середніх аграрних підприємств. На нашу думку, слід відкоригувати програму, яка може бути адаптована для покращення її ефективності:

1. Масштабування програми: розширити коло учасників програми, включивши мікропідприємства та стартапи, які потребують доступу до дешевих кредитів для розвитку своїх бізнесів.

2. Гнучкість умов кредитування: забезпечити можливість зміни умов кредитування в залежності від конкретних потреб підприємців, включаючи можливість відстрочки виплат на період адаптації до нових умов.

3. Інформаційна підтримка: розробити інформаційні кампанії та навчальні програми для підприємців, що пояснюють, як отримати кредити за цією програмою та які документи для цього потрібні.

4. Співпраця з фінансовими установами: заохочувати банківські установи до більш активної участі в програмі через зниження ризиків, що може включати часткове державне гарантування кредитів.

5. Моніторинг та оцінка ефективності: встановлення системи моніторингу, яка дозволить оцінювати успішність програми та вносити необхідні корективи на основі зворотного зв'язку від підприємств.

Наприкінці 2023 року відбувся запуск програми «Доступний факторинг», яка є новим фінансовим інструментом в межах дії програми «Доступні кредити 5-7-9%», основною метою є забезпечення оборотним капіталом мікро-, малих та середніх підприємств.

Програма «Доступні кредити 5-7-9%» у зв'язку з її адаптацією може стати справжнім каталізатором економічного зростання, особливо для аграрних підприємств, які працюють в умовах нестабільності.

3.3. Напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств в умовах нестійкого економічного середовища

Аграрна галузь має значний вплив на національну економіку, рівень продовольчої безпеки країни та соціально-економічне становище суспільства. Забезпечуючи населення продуктами харчування та промисловість сировиною, сільське господарство також виступає важливим споживачем і замовником промислової продукції, що суттєво впливає на прибуток інших секторів національної економіки. З цієї точки зору важливе місце у фінансовому забезпеченні сільськогосподарського виробництва займає ефективно організована кредитна система.

Нинішній майже кризовий стан кредитного забезпечення аграрного сектору виглядає особливо контрастно, враховуючи тенденції розвитку кредитування української економіки останніх років. Проте для прискорення зростання валової продукції аграрного сектору підприємствам необхідно залучати банківські кредити. На сьогоднішній день їх доступність обмежена через високу вартість кредитів, яка зазвичай перевищує загальну рентабельність цих запозичень.

Необхідність і важлива роль кредитування для аграрного підприємства, без якого воно не може функціонувати як товаровиробник, обумовлені специфікою його відтворювального процесу. Ця особливість вимагає врахування об'єктивних потреб галузі при організації кредитного обслуговування. Термін кредитування визначається відповідно до тривалості виробничого циклу позичальника та строків оборотності коштів, які залежать від сезонності. Сезонність призводить до тимчасового розриву між авансуванням грошових ресурсів і їх поверненням після реалізації продукції. Протягом цього часу авансований капітал залишається у вигляді виробничих запасів та незавершеного виробництва, що подовжує його оборотний період. Тривалий виробничий цикл в аграрному виробництві та уповільнений оборот авансованого капіталу створюють необхідність залучення короткострокових кредитів на більший

термін, ніж в інших секторах економіки. Це становить 6-9 місяців для покриття тимчасових потреб у рослинництві і майже півтора року — у тваринництві.

Крім того, існує об'єктивна вимога щодо своєчасного отримання кредитів у чітко визначені періоди року та в необхідних обсягах. Більшість технологічних операцій повинні виконуватись у встановлені строки і мають незворотний характер. Затримка або невиконання окремих технологічних процесів може викликати серйозні проблеми у виробничому циклі. В аграрних підприємствах також виникає тимчасовий розрив між потребою в оборотному капіталі та наявними власними коштами, оскільки для забезпечення безперервності виробничого процесу потрібно з асимулювати достатні запаси матеріальних ресурсів.

Також слід відмітити, що із-за макроекономічної дестабілізації (інфляції, дисбалансу цін на сільськогосподарську продукцію та споживані матеріально-технічні ресурси промисловості, а також кризи неплатежів) оборотні кошти сільськогосподарських підприємств фактично були втрачено. Відновити їх із власних фінансових джерел для сільськогосподарських товаровиробників стало можливим лише через залучення ресурсів від інших виробників продукції.

Незважаючи на чинники, що впливають на формування цін на кредитному ринку, аграрні підприємства мають потребу в встановленні низького рівня плати за користування кредитними ресурсами. Ця об'єктивна вимога зумовлена низькою прибутковістю аграрних підприємств в порівнянні з підприємствами інших видів економічної діяльності, а також неспроможністю сплачувати ринкову процентну ставку за отримані кредитні кошти.

На нашу думку, збільшення обсягів кредитування позитивно вплине на результативність діяльності аграрних підприємств (рис. 3.6). Збільшення обсягів кредитування аграрних підприємств відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для залучення інвестицій і впровадження інноваційних технологій. Цей взаємозв'язок є ключовим фактором розвитку сільськогосподарського сектору, підвищення його конкурентоспроможності та стійкості до зовнішніх викликів.

Рисунок 3.6 – Взаємозв'язок збільшення обсягів кредитування та можливостей для залучення інвестицій і впровадження інновацій.

Джерело: побудовано автором.

Дійсно, для ефективного розвитку банківського кредитування в аграрному секторі України необхідно впроваджувати комплексні заходи з боку держави та банківського сектора. Розгляньмо більш детально ключові напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств (табл. 3.3).

Першим напрямом удосконалення системи кредитування є розширення програм банківського кредитування за участі державної підтримки, яка передбачає програми пільгового кредитування та гарантії по кредитах. Зокрема, програми пільгового кредитування передбачають запровадження програм, що

будуть пропонувати нижчі відсоткові ставки для аграрних підприємств, які часто стикаються з сезонними ризиками.

Таблиця 3.3 – Напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств

Напрями удосконалення системи кредитування аграріїв	Конкретні заходи щодо удосконалення кредитування аграрних підприємств
1. Розширення програм банківського кредитування за участі державної підтримки.	1. Програми пільгового кредитування. 2. Гарантії по кредитах.
2. Зниження процентних ставок на аграрні кредити	1. Програмне субсидування ставок. 2. Підвищення прозорості механізму розрахунку ставок.
3. Збільшення обсягів кредитування для малих та середніх підприємств	1. Спрощення процедур отримання кредиту. 2. Програми мікрокредитування та кредитування стартапів.
4. Підтримка інвестиційних проєктів у сільському господарстві	1. Податкові стимули для банків та аграріїв. 2. Підтримка інновацій та технологій.
5. Збільшення ролі страхування та гарантійних механізмів	1. Розвиток програм страхування аграрних ризиків. 2. Створення державних гарантійних фондів.
6. Підвищення фінансової грамотності аграріїв	1. Проведення тренінгів і семінарів. 2. Консультації та підтримка від банків та фінансових організацій.
7. Цифровізація процесів кредитування	1. Впровадження сучасних технологій. 2. Використання даних про аграрну діяльність для оцінки кредитоспроможності підприємств.

Джерело: запропоновано автором.

Держава може частково компенсувати витрати на відсотки, що зменшує фінансовий тягар для аграріїв. Гарантії по кредитах для аграрних підприємств, особливо малого та середнього розміру, важливо мати підтримку у вигляді державних гарантій по кредитах, що може збільшити їх доступ до банківського фінансування.

Другим напрямом удосконалення системи кредитування є зниження процентних ставок на аграрні кредити. Воно передбачає програмне субсидування ставок, тобто зниження вартості кредитів через часткове субсидування відсоткових ставок дасть можливість аграріям брати кредити на вигідніших умовах, знижуючи їх кредитне навантаження. Також пропонуємо підвищення прозорості механізму розрахунку ставок, що дозволить агровиробникам приймати зважені рішення, порівнюючи пропозиції від різних банків та вибираючи оптимальні варіанти фінансування.

Третім напрямом удосконалення системи кредитування аграрних підприємств є збільшення обсягів кредитування для малих та середніх підприємств, зокрема:

- спрощення процедур отримання кредиту: важливо розробити спрощену процедуру надання кредитів для малих та середніх агропідприємств. Високі адміністративні вимоги та обмежені можливості для надання застави часто є перешкодами для залучення фінансування;
- програми мікrokредитування та кредитування стартапів, що передбачає фінансування невеликих аграрних ініціатив і стартапів, які не мають великого капіталу, допоможе збільшити кількість гравців у секторі й стимулювати розвиток інновацій.

Четвертим напрямом удосконалення системи кредитування є підтримка інвестиційних проєктів у сільському господарстві, в тому числі податкові стимули для банків та аграріїв, а особливо впровадження податкових пільг для банків, які активно кредитують аграрний сектор, і для агровиробників, що беруть кредити на інвестиційні проєкти, такі як будівництво чи модернізація ферм. Сюди можна віднести також підтримку інновацій та технологій, тобто

фінансування проєктів з впровадження сучасних технологій (наприклад, точного землеробства) збільшить продуктивність та знизить витрати, що зробить аграрний бізнес більш стійким до ризиків.

П'ятим напрямом є збільшення ролі страхування та гарантійних механізмів, зокрема: розвиток програм страхування аграрних ризиків, що дозволить зменшити кредитні ризики для банків і, відповідно, покращить умови для отримання фінансування аграріями; створення державних гарантійних фондів, які покриватимуть частину ризиків банків при кредитуванні аграрних підприємств, зокрема в умовах нестабільності ринку.

На нашу думку, підвищення фінансової грамотності аграріїв є важливим напрямом удосконалення системи кредитування, оскільки забезпечує ефективне управління фінансами в аграрному секторі та зумовлює підвищення його стабільності. Багато аграрних підприємств стикаються з фінансовими труднощами через низький рівень фінансових знань, ця проблема потребує комплексного підходу та підтримки з боку держави, фінансових установ і профільних організацій.

Основні напрями для підвищення фінансової грамотності аграріїв:

- Проведення тренінгів і семінарів, зокрема такі заходи, присвячені основам фінансового планування, допоможуть аграріям навчитися створювати фінансові плани, обраховувати доходи і витрати, а також керувати потоками коштів для покриття сезонних витрат. Курси щодо управління ризиками нададуть можливість аграріям розуміти, як використовувати страхування, хеджування або диверсифікацію для зменшення впливу ризиків, таких як коливання цін, несприятливі погодні умови чи зміни в законодавстві.
- Консультації та підтримка від банків та фінансових організацій Важливо, щоб банки та кредитні установи надавали аграріям індивідуальні консультації щодо кредитних продуктів, зокрема, пояснювали всі фінансові аспекти договорів і проводили аналіз ризиків. Важливою є підтримка на початкових етапах фінансування, тобто встановлення

партнерських відносин між банками і аграрними підприємствами для надання підтримки під час оформлення кредитів та подання звітності допоможе аграріям уникати помилок у фінансовій документації. Створення доступних платформ для самостійного навчання, що містять курси, відеоуроки, вебінари та статті з фінансової грамотності. Це може включати основи економіки, фінансів, оподаткування та юридичні аспекти.

Покращення фінансової грамотності аграріїв сприятиме зменшенню фінансових ризиків, підвищенню ефективності використання ресурсів і стійкості аграрних підприємств. Аграрії, що краще розуміють основи фінансів, зможуть приймати обґрунтовані рішення щодо залучення кредитів, управління ризиками і впровадження інноваційних підходів у господарювання.

Заключним напрямом удосконалення системи кредитування аграрних підприємств, на нашу думку, є цифровізація процесів кредитування, що базується на впровадженні сучасних технологій, які спрощують процес подачі заявок на кредит та їх обробку, зменшуючи адміністративне навантаження на аграрні підприємства, а також використання даних про аграрну діяльність для оцінки кредитоспроможності фермерів, що дозволить банкам швидше та точніше ухвалювати рішення про кредитування.

Скоординовані дії держави та банків можуть забезпечити стійкий розвиток аграрного сектора України, створюючи сприятливі умови для залучення інвестицій у сільське господарство. Такий підхід дозволить підвищити конкурентоспроможність аграрних підприємств, збільшити обсяги виробництва та зробити аграрний бізнес привабливішим для фінансових установ.

Висновки до розділу 3.

Концепція управління розвитком кредитування аграрних підприємств має на меті підвищення доступності кредитних ресурсів для аграрних підприємств, виконуючи такі завдання: оптимізація процесу кредитування, підвищення ефективності управління ризиками, впровадження інноваційних

фінансових інструментів, залучення державної підтримки та міжнародних програм тощо. Концепція управління розвитком кредитування аграрних підприємств базується на основних принципах кредитування: цільовий характер, повернення, строковість, платність, забезпечення кредиту. Фінансові інструменти, які необхідні для реалізації завдань: лізинг обладнання та техніки, кредитування під заставу майбутнього врожаю, факторинг для аграрних підприємств, аграрні розписки. Проведена оцінка ефективності кредитування аграрних підприємств буде критерієм визначення очікуваного результату концепції управління розвитком кредитування аграрних підприємств.

Запропоновано напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств, що передбачають розширення програм банківського кредитування за участі державної підтримки; зниження процентних ставок на аграрні кредити; збільшення обсягів кредитування для малих та середніх підприємств; підтримка інвестиційних проєктів у сільському господарстві; підвищення фінансової грамотності аграріїв.

Удосконалення системи кредитування аграрних підприємств та збільшення обсягів кредитування, насамперед, позитивно вплине на економічну ефективність аграрних підприємств і сприятиме розвитку сільського господарства України в цілому, що стане важливим кроком для забезпечення продовольчої безпеки країни та відкриє можливості для України посісти лідируючі позиції у світовій торгівлі.

ВИСНОВКИ

Кредитування є ключовим джерелом фінансування аграрних підприємств та забезпечує ефективне залучення інвестицій і впровадження інновацій, що сприяють сталому розвитку аграрного сектора економіки. Обґрунтовано, що аграрний сектор відіграє важливу роль в економіці України, залишаючись основним джерелом економічної стабільності. Однак підприємства в цій галузі часто стикаються з численними проблемами, зокрема, пов'язаними з потребою у фінансуванні. Для підтримки діяльності та впровадження сучасних технологій необхідні інвестиції, які можуть надходити як з власних, так і з зовнішніх джерел. Фінансування сприяє не лише впровадженню інновацій, але й дає можливість захиститися від ризиків, що є особливо важливим в умовах нестабільності.

Чинники, які впливають на організацію кредитування аграрних підприємств можна поділити на загальні і специфічні. Враховуючи особливості функціонування аграрних підприємств чинники впливу поділено на галузеві та внутрішньогалузеві. Збільшення обсягів кредитування може мати позитивний і негативний вплив на результативність діяльності аграрних підприємств.

Оцінювання кредитоспроможності аграрних підприємств доцільно проводити через розрахунок інтегрального показника за окремими етапами: вибір моделі для розрахунку інтегрального показника, обчислення фінансових коефіцієнтів на основі фінансової звітності, проведення розрахунків інтегрального показника фінансового стану підприємства, а також визначення класу боржника за результатами оцінки фінансового стану підприємства.

Збільшення обсягів короткострокових кредитів свідчить про зростання потреб аграрних підприємств у фінансуванні поточних операційних витрат. Розширення середньострокового кредитування може бути індикатором поступового відновлення інвестиційної активності в аграрному секторі. Довгострокові кредити залишаються менш популярними через високі ризики, пов'язані з економічною невизначеністю.

Військові дії значно вплинули на ринок кредитування в аграрному секторі України. Зростання потреб у фінансових ресурсах на тлі скорочення експортних надходжень суттєво ускладнило доступ аграрних підприємств до необхідного фінансування. У цьому контексті здійснюється впровадження комплексних заходів, зокрема державного гарантування здешевлення кредитів для аграріїв та розширення програми міжбанківського кредитування. Такі ініціативи сприяють підвищенню доступності фінансування, зменшенню фінансового навантаження на аграрний сектор та стимулюванню інвестицій у модернізацію та розвиток галузі.

Оцінку ефективності кредитування аграрних підприємств пропонуємо проводити в шість основних етапів. Для аналізу фінансового стану позичальника (аграрного підприємства) банківська установа проводить розрахунок інтегрального показника фінансового стану (Z) із використанням логістичної моделі. За результатами обчислень для ТОВ «Золоті Луки» за період 2021–2023 років підприємство віднесено до 4-го класу боржників, що свідчить про його нестабільний фінансовий стан та труднощі з виконанням своїх фінансових зобов'язань, у тому числі із забезпеченням повернення кредитів у встановлені терміни, що вимагає вживання термінових заходів для внутрішньої оптимізації фінансових процесів на ТОВ «Золоті Луки».

Концепція управління розвитком кредитування аграрних підприємств спрямована на підвищення доступності кредитних ресурсів для сільськогосподарських виробників, реалізуючи такі завдання: оптимізація процесу кредитування, покращення управління ризиками, впровадження інноваційних фінансових інструментів, залучення державної підтримки та міжнародних програм тощо. Основою цієї концепції є базові принципи кредитування: цільове використання, повернення, строковість, платність та забезпечення кредиту. Фінансові інструменти, необхідні для досягнення цілей концепції, включають: лізинг техніки та обладнання, кредитування під заставу майбутнього врожаю, факторинг для аграрних підприємств, аграрні розписки. Оцінка ефективності кредитування аграрних підприємств слугуватиме

показником досягнення очікуваних результатів концепції управління розвитком кредитування аграрного сектору.

Проаналізовано динаміку кредитування підприємств в Україні, в тому числі аграрних підприємств. Досліджено державну програму «Доступні кредити 5-7-9%», яка постійно враховує потреби аграрних підприємств із урахуванням сьогоdnішніх реалій їх функціонування, фінансових викликів, які виникають під дією змін часу та забезпечення більшого кола аграріїв доступними кредитами. З'ясовано, що кредитування аграрних підприємств є важливим інструментом, який сприяє впровадженню інновацій і реалізації інвестиційних проєктів у сільському господарстві. Завдяки доступу до фінансових ресурсів аграрії можуть модернізувати виробництво, впроваджувати сучасні технології, підвищувати якість продукції та збільшувати продуктивність, що позитивно відображається на конкурентоспроможності аграрного сектору.

Запропоновано основні напрями удосконалення системи кредитування аграрних підприємств, які включають комплекс заходів, спрямованих на підвищення доступності фінансових ресурсів та адаптацію умов кредитування до специфіки аграрного бізнесу. Розроблено пропозиції щодо удосконалення системи кредитування аграрних підприємств, які включають: розширення програми банківського кредитування за підтримки держави; зменшення відсоткових ставок по кредиту для аграрного сектору; збільшення обсягів фінансування для малих і середніх підприємств; підвищення рівня фінансової грамотності аграріїв; сприяння реалізації інвестиційних проєктів у сфері сільського господарства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрос С. В. Банківське кредитування як дієвий спосіб вирішення проблеми економічного розвитку аграрних підприємств. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2024. № 1 (27). С. 5-17.
2. Андрос С. В., Герасимчук В. Г. Фінансування сільського господарства і роль банків у кредитному забезпеченні аграрного сектора України. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2023. № 3 (25). С. 5-14.
3. Банківська система України станом на квітень 2023 року. Досягнення, проблеми, можливості. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/bankivska-systema-ukrayiny-stanom-na-kviten-2023-roku-dosyahnennya-problemy> (дата звернення: 02.09.2024).
4. Білоченко А. Кредитування аграрного сектору України в умовах війни. *Економіка та суспільств*. 2023. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-3> (дата звернення: 27.02.2024).
5. Бредіхіна Г. В. Україні зміняться умови кредитування бізнесу під час війни. УНІАН: інформаційне агентство. 2022. URL: <http://surl.li/natxyl> (дата звернення: 27.02.2024).
6. Вдовенко І. С. Фінансові механізми забезпечення розвитку підприємств аграрного сектору економіки: особливості та недоліки. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 15. С. 88–92.
7. Войниченко П. П. Особливості банківського кредитування суб'єктів господарювання аграрної галузі. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=902> (дата звернення: 17.11.2024).
8. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Кредитування в системі аграрних трансформацій України. *Економіка АПК*. 2020. № 8. С. 37.
9. Гладких Д.М. Пріоритети активізації банківського кредитування в Україні. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-08/bankivske-kredytuvannya-1_0.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

- 10.Державна програма Доступні кредити 5-7-9 % (інвестиційні кредити) URL: <http://surl.li/ygvavx>(дата звернення: 16.11.2024).
- 11.Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.11.2024).
- 12.Жирий К. Бізнес і війна: як банки кредитують підприємства у важкі часи. URL: <http://surl.li/sbehjt> (дата звернення: 15.11.2024).
- 13.Кириченко А. Кабмін запускає програму безповоротних грантів: кому і на що дадуть гроші. УНІАН: інформаційне агентство. 2022. URL: <https://cutt.ly/U4UpVpO>(дата звернення: 11.05.2024).
- 14.Клименко Д. Б. Особливості та перспективи банківського кредитування аграрного сектора в Україні. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268453092.pdf> (дата звернення: 17.11.2024).
- 15.Колотуха С.М., Мельник К.М., Переполка В. Ю. Тенденції розвитку кредитних відносин в аграрному секторі економіки. URL: <https://journal.udau.edu.ua/assets/files/102/102.2/21.pdf> (дата звернення: 17.11.2024).
- 16.Кульчицька В. В. Особливості короткострокового кредиту в Україні. 2021. URL: <http://surl.li/quadug> (дата звернення: 17.11.2024).
- 17.Мирвода А. Г. Стан та перспективи кредитування підприємств аграрного сектору. *Ефективна економіка*. 2024. № 7. С. 1-15.
- 18.Муравська Н. Кредитні канікули під час війни: умови та хитрощі банків. *Юридична газета*. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kreditni-kanikuli-pid-chas-viyni-umovi-ta-hitroshchi-bankiv.html>(дата звернення: 27.02.2024).
- 19.Національний банк України: офіційний сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua/>.(дата звернення: 27.02.2024).
- 20.Негрей М. В., Трофімцева О. В. Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*. 2022. №102. С. 49–56.

21.Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств. Економічна сутність кредиту, його функції та принципи. URL: https://pidru4niki.com/1515110553101/finansi/kredituvannya_pidpriyemstv#google_vignette (дата звернення: 17.11.2024).

22.Олександренко І. В. Управління фінансовою діяльністю сільськогосподарських підприємств в Україні. *Бізнес Інформ*. 2024. №. 2. С.191-204.

23.Петрук О. М., Новак О. С. Роль аграрних розписок у розвитку кредитування сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.14.

24.Повод Т. Особливості банківського кредитування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2024. № 20, С. 142-146.

25.Подик С.О. Аналіз ефективності механізму фінансово-кредитного забезпечення аграрних підприємств. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2024. № 2. С. 22-27.

26.Поліщук Н. В., Каськова І. Г. Кредитування як важливе джерело розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2024. № 11.

27.Поліщук Н. В. Управління ризиками іпотечного кредитування сільськогосподарських підприємств. Фінансово-кредитні інструменти гнучкого управління в умовах циклічного економічного розвитку: *монографія* / за заг. ред. Л. В. Юрчишеної. Вінниця, 2023. С.119-149.

28.Поліщук Н. В., Каськова І. Г. Інноваційні послуги у сфері кредитування. Сучасна фінансова політика України: проблеми та перспективи: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 7 грудня 2023 р.) / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2023. С. 174-177. <http://surl.li/lisujn>(дата звернення: 18.09.2024).

29.Поліщук Н. В., Каськова І. Г. Іпотечне інвестиційне кредитування сільськогосподарських підприємств. Сучасні інструменти управління

корпоративними фінансами: збірник матеріалів VI Всеукраїнської наук. - практ. конф. (м. Київ, 16 листопада 2022 р.), КНЕУ ім. В. Гетьмана. Київ, 2022. С. 379-382.

30.Поліщук Н. В., Каськова І. Г. Іпотечне інвестиційне кредитування. Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 2 грудня 2022 р.), ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця, 2022. С. 40-42.

31.Поліщук Н. В., Каськова І. Г. Кредитування аграрних підприємств. Актуальні проблеми розвитку фінансів в умовах цифровізації економіки України: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Вінниця, 25 квітня 2024 р.) ДонНУ імені Василя Стуса. 2024. С. 23 – 25.

32.Поліщук Н.В., Павлоцька К. Управління ризиками іпотечного кредитування сільськогосподарських підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 84. № 4. С. 89-96.

33.Про аграрні розписки: Закон України від 06.11.2012 № 5479-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>(дата звернення: 05.11.2024).

34.Про банки і банківську діяльність: Закон України від 13.02.2020 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>(дата звернення: 05.11.2024).

35.Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (дата звернення: 17.11.2024).

36.Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 27.02.2024).

37.Садовничий В. Як роздаються доступні кредити під час війни. Financial CLUB. 2022. URL: <https://finclub.net/infographica/yak-rozdaiutsia-pilhovi-kredyty-pid-chas-viiny.html> (дата звернення: 05.11.2024).

38.Смерека Є. Які гранти зараз доступні українському бізнесу. Перелік та особливості подачі заявок. Mind. 2022. URL: <http://surl.li/gshltc>(дата звернення: 05.11.2024).

39.Стан кредитування підприємств АПК. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/finansova-politika/kredituvannya/stan-kredituvannya-pidpriyemstv-apk> (дата звернення: 17.11.2024).

40.Танклевська Н.С., Чернявська Т.В., Скрипник С.В. Фінансування українських сільськогосподарських підприємств: кореляційно-регресійний аналіз. *Наукові горизонти*. 2023. № 8 Том. 26. С. 127-139.

41.Томащук І. В. Теоретико-організаційні аспекти механізму кредитування аграрних підприємств. *Економічний дискус*. 2021. Вип. 3-4. С. 64-78.

42.Трусова Н. В., Радченко Н. Г., Рубцова Н. М. Моделі банківського кредитування підприємств аграрної галузі. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8798> (дата звернення: 17.11.2024).

43.Тютюнник Ю.М., Дорогань-Писаренко Л.О., Тютюнник С.В. Послідовність оцінки фінансового стану боржників – юридичних осіб. *Економіка і суспільство*. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/116.pdf (дата звернення: 11.05.2024).

44.Тютюнник Ю.М., Тютюнник С.В. Фінансовий стан боржників – юридичних осіб: сучасні підходи в оцінюванні. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8098e50a-9186-41ef-817e-e5e916c991b0/content>(дата звернення: 11.05.2024).

45.Уряд надає можливість отримати кредит до 60 млн грн будь-якому українському підприємству під 0 % на час воєнного стану за програмою «5-7- 9 %». URL: <https://cutt.ly/F4W0Zkf>

46.Фінансування аграрного сектору. 10 мільярдів, котрі не дають українським банкам розвивати цей напрям бізнесу. URL: <http://agroportal.ua/ua/publishing/lichnyi-vzglyad/finansirovanie-agrarnogosektora->

10-mifov-kotorye-ne-dayut-ukrainskim-bankam-razvivat-eto- napravleniebiznesa.(дата звернення: 16.12.2023).

47.Химич І. Г., Винник Т. М., Тимошик Н. С. Аналіз кредитування бізнесу в умовах війни: державні програми підтримки. Соціально-економічні проблеми і держава (електронний журнал). 2023. Вип. 1 (28). С. 30-41. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23kihdp.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).

48.Цимбалюк І. Короткостроковий кредит: суть та його особливості. URL: <http://surl.li/apvlrx>

49.Чайковський Я.І. Перспективи розширення та розвитку видів банківського кредиту 2020. URL: <http://surl.li/cssxvq>

50.Чорнобай О. Особливості кредитування аграрних підприємств в умовах ринкової економіки. *Економічний вісник університету*. 2019. №14. С. 10–16.

51.Шпанель-Юхта О. І. Особливості банківського кредитування в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. №45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-96> (дата звернення: 05.11.2024).

52.Sakhno A., Polishchuk N., Salkova I., Kucher A. Impact of Credit and Investment Resources on the Productivity of Agricultural Sector. *European Journal of Sustainable Development*. 2019, Vol. 8, No 2, P. 335–345. URL: <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/816>

53.Sun Yan Research of financial support for agricultural development. *Journal of Business and Economic Development*, 2020. Vol. 5, Issue 1, pp. 21-25. DOI: 10.11648/j.jbed.20200501.13. (дата звернення: 16.12.2023).